

Eşitsizlik ve Yoksulluğa İslami Bir Yaklaşım ¹

Asad Zaman ²

Çeviren | Translator: M. Mustafa Kulu *

Makale Türü: Çeviri Makalesi | Article Type: Translated Article

Öz: Avrupa'da piyasa toplumunu yaratan Büyük Dönüşüm nedeniyle yoksulluk hakkındaki düşünce biçimlerinin önemli ölçüde değiştiğini savunuyoruz. Bu düşünce biçimleri, Avrupa'nın sömürgeleştirilmesi ve küresel fethiyle birlikte dünyanın geri kalanına yayıldı. Piyasa toplumu, insanları insanlıktan uzaklaştırarak metaya dönüştüren bir emek piyasası gerektirir. Zenginlik ve yoksulluğa yönelik tutumlardaki bu ve diğer ilgili değişiklikler, yoksulluk ve eşitsizliğin yarattığı zorlukların kaynaklarıdır. İslami bir yaklaşım, piyasa toplumlarının temeli olan açgözlülük ve rekabete zıt değerler olan cömertlik ve işbirliği temelinde toplumun yeniden yaratılmasını gerektirir. Eşitsizlik ve yoksulluğun yarattığı sorunları çözmek için manevi, sosyal ve kurumsal bileşenlere dayalı üç boyutlu bir yaklaşım taslağı sunuyoruz. Her alanda, İslam ve İslam tarihinin kaynak materyalleri, bu sorunlara radikal olarak farklı bir yaklaşım için bol miktarda rehberlik ve emsal sağlamaktadır.

JEL Sınıflandırması: P4, I3.

KAUJIE Sınıflandırması: N2, N3, N4, N7.

An Islamic Approach to Inequality and Poverty

Abstract: We argue that ways of thinking about poverty changed dramatically due to the Great Transformation in Europe which created a market society. These ways spread to the rest of world due to the colonization and global conquest of Europe. The market society requires a labor market which de-humanizes people turning them into commodities. This and other related changes in attitudes toward wealth and poverty are the sources of the difficulties created by poverty and inequality. An Islamic approach requires re-creation of society on the basis of generosity and cooperation, values which are antithetical to greed and

¹ Bu çalışma bilgileri "Asad Zaman. (2018). An Islamic Approach to Inequality and Poverty. *Journal of King Abdulaziz University-Islamic Economics*, 31(1), 69-92. <https://doi.org/10.4197/islec.31-1.4>" [Alıntılar: Scholar, Crossref-API, OpenAlex-API, OpenCitations-API, Scopus 1, DataCite, SemanticScholar-API, Dimensions, Lens, OpenAIRE ScienceOpen AM'ner, Scite, Baidu, Altmetric, PlumX unpaywall-API Sürümler: Scholar, SSRN, Wayback] biçiminde verilen İngilizce yazının Türkçe çevirisidir. Süreçte orijinal metin Google Docs ile çevrilmiş, ardından yazının bütünü çevirmence denetlenerek düzenlenmiştir. Ayrıca, parantez içi atıflar tıklanabilir çapraz başvuru (cross-reference) formatında düzenlenmiştir. Çalışmada yazarın söylemine bağlı kalınarak birinci çoğul anlatımlara dokunulmamış; yazarın büyük harfle yazdığı kavramlar Türkçeye büyük harfle çevrilmiş ve sanki bir kurum adymış gibi kesme işaretiyle ayrılmamıştır.

² Prof. Dr., 0000-0002-5710-0323, id | q | orcid

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Türkiye; 0000-0002-6625-3727, mmkulu@gmail.com, id | q

Dates | Tarihler: Submitted / Gönderim: GG.AA.202? • Accepted / Kabul: GG.AA.202? • Published / Yayın: GG.AA.202?

Citation | Alıntı: Zaman, Asad. (2025) Eşitsizlik ve Yoksulluğa İslami Bir Yaklaşım. *Homo Islamicus: İslam Ekonomisi Çalışmaları Dergisi*, (2) e-0203. <http://doi.org/10.34230/fiad.22095951>

competition, the basis of market societies. We sketch a three-dimensional approach to resolving problems created by inequalities and poverty, based on spiritual, social, and institutional components. In each area, the source materials of Islam and Islamic history provide ample guidance and precedent for a radically different approach to these problems.

JEL Classification: P4, I3.

KAUJIE Classification: N2, N3, N4, N7.

1. Giriş

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Fakat Rabbinin lütfunu dağıtanlar onlar mıdır? Hayır, aksine, dünya hayatında geçim kaynaklarını aralarında dağıtan ve kimlerini diğerlerinden derece yükselten, böylece birbirlerinden faydalanmalarını sağlayan Biziz. Aynı şekilde, dilediğimize de ruhani nimetler veren Biziz. İşte bu Rabbinin lütfu, onların biriktirebilecekleri bütün dünyevi zenginliklerden daha hayırlıdır. (Kur'an, 43:32)

Bu ayet, Yüce Allah'ın eşitsizliği kasıtlı olarak yarattığını ve bunun önemli amaçlarından birinin de birbirimize ihtiyaç duymamızı ve böylece birbirimize yardım edebilmemizi sağlamak olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, yoksulluğu mücadele edilmesi ve yok edilmesi gereken bir kötülük olarak düşünmeye alışmış modern zihinleri şaşırtmaktadır. Bu modern düşünce tarzı (yoksulluğun toplumsal bir kötülük olduğu), Kur'an'ın ve diğer İslami kaynakların birçok ayetiyle de destekleniyor gibi görünmektedir; bu ayetler yoksulların doyurulmasını şiddetle teşvik etmekte ve toplumun tüm üyelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamada kolektif sosyal sorumluluklarımızı açıklamaktadır. Bir yandan Allah yoksulluğu ve eşitsizliği bir amaç için yaratmıştır, diğer yandan ise bu özellikleri toplumdan kaldırmamızı teşvik ediyor gibi görünmektedir.

Bu makaledeki amacımız, eşitsizlik ve yoksulluğun anlaşılması konusunda İslam bakış açısını açıklamaktır. Ancak bu amaca ulaşmak, günümüzde tüm dünyada baskın olan yoksulluk hakkındaki modern düşünce biçimlerine yol açan Batı entelektüel gelişmelerinin tarihine bir yolculuk gerektirir. Gertrude Himmelfarb (1984), Yoksulluk Fikri adlı eserinde, yoksulluğun sanayi devriminin ilk aşamalarında nasıl doğal bir durum olmaktan çıkıp sosyal bir sorun haline geldiğini belgelemiştir. Yoksulluğun neredeyse evrensel olarak mevcut olduğu doğru olsa da, yoksulluk hakkındaki fikirler radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Piyasa toplumları tarafından şekillendirilen modern zihinler, yoksulluğu sosyal refahı iyileştirmek için ortadan kaldırılması gereken açık bir kötülük olarak görürken, modern öncesi düşünce yoksulluğu doğal bir olgu olarak kabul etmiş ve ona herhangi bir damga vurmamıştır. Nitekim, Orta Çağ Avrupa'sında yoksulluk onurlandırılmış ve idealize edilmiş, zenginliğe ve zenginlere ise damga vurulmuştur. İncil'de "Yoksullar ne mutlu" (Matta 5:3, Yeni Uluslararası Çeviri) denmektedir ve

yoksulluk yemini eden Hristiyan rahipler bu ideale göre yaşadıkları için onurlandırılmıştır. Benzer şekilde, İncil'de servet sevgisinin her türlü kötülüğün kaynağı olduğu belirtilir: "Çünkü para sevgisi her türlü kötülüğün köküdür" (Timoteos 6:10).

Paradoksal olarak, hem yoksulluğu onurlu, zenginliği ise kötü olarak gören modern öncesi görüşü, hem de yoksulluğu kötü, zenginliği ise bir nimet olarak gören karşıt görüşü destekleyen İslami kaynak materyaller bulabiliriz. Modern İslami düşünce, Avrupa'nın dünyayı fethetmesi ve sömürgeleştirmesi sonucu tüm dünyaya yayılan piyasa toplumlarında yaşama deneyimiyle şekillenmiştir. Bu deneyimin yarattığı körlükleri ortadan kaldırmanın bir yolu, geleneksel toplumlardan piyasa toplumlarına geçişin tarihsel sürecini incelemektir. Toplumu organik bir bütün olarak ele alan modern öncesi anlayışlara geri döndükten sonra ancak bu paradoksları çözebilir ve yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik toplumsal zorunluluk ile yoksulluk ve eşitsizliğin birçok faydalı toplumsal amaca hizmet etmesi arasında mükemmel bir uyum olduğunu fark edebiliriz.

2. Büyük Dönüşüm

Karl Polanyi (1944), sanayi devriminin yarattığı artı üretim olanaklarının, geleneksel üretim süreçlerini organize etme biçimlerini alt üst eden bir piyasa toplumunun ortaya çıkmasına nasıl yol açtığını açıklamıştır. Ortaya çıkan 'büyük dönüşüm', Avrupa toplumlarının siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarını değiştirmiştir. Bu dışsal kurumsal dönüşümlere, dünyayı düşünmenin felsefi çerçevelerinde de aynı derecede radikal dönüşümler eşlik etmiştir (1). Gezegendeki tüm yaşamları etkileyen çok boyutlu değişim süreçlerini anlatan büyük kütüphaneler doldurulabilir. Bu makalede, konumuzla en alakalı olan tek bir unsura odaklanıyoruz: zenginlik arayışının meşrulaştırılması.

1492'de İspanyolların Endülü'sü yeniden fethetmesinin tamamlanmasının ardından, İslam İspanyası'nın engin kütüphanelerinden gelen bilgi akışı, Avrupa'nın karanlık çağlarını sona erdirdi. Avrupa'nın İslam'a karşı düşmanlığı, bu gerçeklerin Avrupa merkezli tarihlerde bastırılmasına ve gizlenmesine yol açtı; bu tarihler, 'aydınlanmayı' kendiliğinden ve sebepsiz bir olay olarak sunmaktadır (2). On altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar Katolik Kilisesi, İslam İspanyası'ndan gelen sapkın fikirleri bastırmak için mücadele etti ancak başarısız oldu. Yüzyıllar boyunca süren bu "bilim" ve din arasındaki mücadele sürecinde, Kilise'nin birliği parçalandı ve karşıt dini gruplar arasındaki şiddetli çatışmalar, Avrupa'da dine karşı genel bir hayal kırıklığına yol açtı (3). Bu deneyimden önce, toplum, ortak bir amaç için birlikte çalışan farklı parçalardan oluşan organik bir bütün olarak tasavvur ediliyordu. Bu metafora göre, eşitsizliğin kabulü doğaldı (4). Bununla birlikte, Katolikler ve Protestanlar arasındaki kanlı

çatışmalarla ilgili acı deneyim, topluma farklı bir bakış açısı yaratan seküler düşüncenin ortaya çıkmasına yol açtı.

2.1. Seküler Düşünceye Geçiş

Sekülerizm, dini görüşler arasındaki şiddetli çatışmaları, birlikte barış içinde yaşama düzenlemeleri üzerinde çalışırken dini bir kenara bırakarak uzlaştırmayı amaçladı. Oakeshott (1975), bu yeni "societas" kavramının geleneksel anlayışlarla çarpıcı bir tezat oluşturduğunu yazıyor: "Hukuki olarak, societas, birlikte hareket etmek için değil, hareket ederken belirli koşulların otoritesini kabul etmek için bir anlaşma veya sözleşmenin ürünü olarak anlaşılıyordu" (s. 201). Modern bir toplum, birlikte yaşama ve barışı sağlamak ve farklı amaçlara sahip alt gruplar arasındaki çatışmaları çözmek için gerekli ortak kurallara uyma konusunda bir anlaşma olarak ortaya çıkar. Geleneksel bir toplumdan, ortak değerleri veya amaçları olmayan, rekabet eden toplulukların bir araya geldiği modern bir topluma geçiş, birey ve devlet arasındaki ilişkileri kavramsallaştırmanın yeni yollarına yol açtı.

Hobbes, siyaset için yeni bir paradigma ortaya koyan ilk siyaset felsefecisiydi. Toplumu, "herkesin herkese karşı savaşı" (Hobbes, 1949, s. 13) olarak gördü ve bu durumun, hükümetin çatışmaları düzenlemesi, arabuluculuk yapması ve çözmesi, yaşamların "acımasız, vahşi ve kısa" olmasını (Hobbes, 1909, s. 99) engellemesi gerektiğini savundu. Ortak gelenekler veya dini otorite konusunda bir anlaşma olmadığı için, böyle bir toplumu yönetmek için (keyfi) yasaların ortaya çıkması gerekli hale geldi. Toplum için ortak amacın kaybının önemli ve şaşırtıcı bir sonucu, bazı ara hedeflerin (özgürlük ve zenginlik) nihai amaç statüsüne yükseltilmesi oldu.

2.2. Zenginliğin ve Özgürlüğün Yükselişi

Geleneksel bir toplumda insanlar, kişisel tercihlerine dayanarak hiç kimsenin geçersiz kılamayacağı bir dizi sorumluluk ve sosyal yükümlülükle birbirlerine bağlıdırlar. Görev ve sorumluluk, özgürlüğün önüne geçer. Benzer şekilde, zenginlik ve lüks arayışı manevi gelişime zararlıdır ve tüm geleneklerde evrensel olarak caydırılır. Örneğin, Kur'an (42:27), aşırı zenginliğin insanları isyankar hale getirebileceğini belirtir. Benzer şekilde, sınırsız açgözlülük olan appetitus divitiarum infinitus, Hristiyanlığın ölümcül bir düşmanı olarak kabul edilir.

A açıkça görülmelidir ki, hem özgürlük hem de zenginlik aracıdır; kendi başlarına değerli değillerdir, ancak başka hedeflere ulaşmanın bir aracıdırlar. Bununla birlikte, laik bir toplumda nihai hedefler topluluklar arasında tartışmalıdır. Sonuç olarak, laik bir toplum ancak tüm insanlara özgürlük ve zenginlik tanıma gibi ara bir hedef üzerinde anlaşabilir, böylece her biri kendi iyi yaşam kavramlarını ayrı ayrı takip edebilir. Topluma zararlı olduğu bilinen özelliklerin ve niteliklerin hoşgörülle karşılanması ve hatta tercih

edilmesi süreci yüzyıllar sürdü. Bu geçişte birçok aşama vardı. Başlangıçta, eşitlik ve özgürlük bireylere değil, ortak ulusal sınırlar içinde ortak kurallar altında yaşayan topluluklara verildi. Daha sonra, artan bireyciliğin etkisiyle topluluklar yavaş yavaş dağıldıkça, bu haklar bireylere de genişletildi. Sonunda, toplum bir bütün olarak bu hedeflerin, özgürlük ve zenginliğin, yalnızca daha yüksek bir amaca ulaşmanın aracı olarak arandığı gerçeğini gözden kaçırdı ve bunları nihai hedeflere dönüştürdü. Örneğin, Max Weber (1930, Bölüm 2), “kapitalizmin ruhunun”, “tamamen akıl dışı” bir noktaya kadar, kendi başına bir amaç olarak zenginliğin peşinde koşmak olduğunu yazmaktadır (s. 53). Benzer şekilde, Mankiw ve Taylor (2007, s. 9), ekonomi üzerine en çok satan ders kitaplarında, merkezi olmayan piyasa ekonomilerinin mükemmel işleyişinin nedeninin, tüm katılımcıların öz çıkar güdüsüyle hareket etmesi olduğunu belirtmektedir. Bu öz çıkar, sosyal refahı teşvik etme açısından sevgi ve iyilikten daha iyi sonuç vermektedir. Bencilliğin ve açgözlülüğün meşru olduğu ve sosyal refahtan önce geldiği fikri, modern toplumlara özgüdür ve temel İslami değerlerle bağdaşmaz.

Temel ihtiyaçların çok ötesinde, aşırı miktarda fazla üretim, kapitalizmin belirleyici özelliklerinden biridir. Geleneksel toplumlar kendi kendine yeterliliğe değer verir ve aşırı tüketimden hoşlanmaz. Fazla üretim, Avrupa'nın küresel fetih ve sömürgeleştirmesinin itici güçlerinden biriydi. Fazla üretimleri için pazar bulmak amacıyla, açgözlülük ve aşırı zenginlik arzusuyla hareket eden Avrupalılar, iyi işleyen kurumları ve kendi kendine yeterli ekonomileri yok ederek, Avrupa fabrikalarına hammadde sağlamak için kolonilere dönüştürdüler. Bu süreçte, zenginlik dünyanın her yerinden Avrupa'ya çekildi ve Avrupa'da muazzam bir zenginlik, başka yerlerde ise muazzam bir yoksulluk ortaya çıktı. Bu tarihsel süreç, Lüksemburg'un kişi başına düşen GSYİH'sının en yoksul ülkelerinkinin 100 katı olduğu (5) gibi, dünya genelinde gördüğümüz aşırı zenginlik eşitsizliklerinin kökeninde yatmaktadır. Bu tarihi tanımlayan Stavrianos (1981), sömürgecilerin zenginliği ve sömürgelerin yoksulluğunun aynı madalyonun iki yüzü olduğunu belirtmektedir (6).

2.3. Yoksulların Düşüşü

Daha önce de tartışıldığı gibi, yoksulluk geleneksel toplumlarda sosyal bir sorun veya kötülük olarak görülmez. Eşitsizlik, farklı insanların farklı türde işler yapmasını ve farklı statülerde yer almasını gerektiren, ancak ortak hedefler için uyum içinde birlikte çalışmayı gerektiren sosyal örgütlenmenin doğal bir parçası olarak kabul edilir. Geleneksel bir toplum, yoksulluğun neden olabileceği acıyı hafifletmek için çalışan birçok mekanizmaya sahiptir:

1. Din, insanlara bu dünyadaki halleriyle yetinmeyi ve ahiretteki mutluluğa ulaşmak için çaba göstermeyi öğretir. Özellikle İslam öğretileri, fakirlerin

zenginleri kıskanmamalarını ve zenginlerin de servetlerini sergilememelerini ister. Ayrıca, İslam'da gösterişli tüketim yasaktır. Bunun yerine, zenginlerin fazla servetlerinden fakirlere vermeleri şiddetle teşvik edilir.

2. İnsanlarda doğuştan gelen şefkat ve cömertlik eğilimleri, fazlalığı olanları ihtiyaç sahiplerine destek olmaya yönlendirir.
3. Sosyal kurumlar, yoksullara sistematik olarak destek sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Avrupa'da bu tür birçok kilise merkezli kuruluş vardı. İslam ülkelerinde ise vakıflar sistematik destek sağladı ve İslam toplumlarının yapısını şekillendirdi.
4. Yoksullar, toprağın cömertçe sağladığı doğal kaynaklara erişebilir ve bu sayede geçimlerini sağlayabilirler; örneğin balıkçılık, avcılık, tarım veya odun kesip satmak gibi.

Yoksullara yönelik bu geleneksel destek sütunlarının tamamı, kapitalizmin kalbi ve doğduğu yer olan İngiltere'de geleneksel toplumun piyasa ekonomisine dönüşümü sürecinde ortadan kalktı. İngiltere'deki karmaşık siyasi koşullar, aristokrasi tarafından büyük bir toprak gaspına, "zenginlerin yoksullara karşı devrimine" (Polanyi, 1944, s. 35) yol açtı; bu gasp, geniş toprak alanlarını zenginlerin özel mülkiyetine dönüştüren çitlerle çevirme şeklinde gerçekleşti. Kilise mülkleri de ele geçirildi, böylece yoksulları destekleyen dini kurumlar işlevsiz hale geldi. Çitlerle çevirme, yoksulları toprağa erişimden mahrum bıraktı ve onları açlıktan ölmek veya yeni ortaya çıkan fabrikalarda sefil çalışma koşullarında düşük ücretlerle çalışmak arasında bir seçim yapmak zorunda bıraktı. Son bir darbe olarak, Malthus felsefesi, yoksulların kendi durumlarından (aşırı üreme nedeniyle) sorumlu oldukları ve zenginlerin sempatisini hak etmedikleri fikrini yarattı. Polanyi'nin içgörülü analizi, tüm bunların kapitalist toplumda büyük ölçekli üretim için gerekli olan işgücü piyasasını yaratmak için gerekli olduğunu öne sürüyor.

2.4. İşgücü Piyasasının Oluşturulması

Polanyi'nin Büyük Dönüşüm olarak adlandırdığı değişikliklerin merkezinde, büyük ölçekli üretimin bir işgücü piyasasına duyduğu ihtiyaç vardı; bu piyasa, insan hayatlarının önemli bir bölümünün açık piyasada satın alınabileceği bir yerdi. Polanyi'nin temel argümanlarından biri, yoksullara yönelik geleneksel destek ve sempatinin, erken kapitalizmde büyük ölçekli endüstrilerin faaliyetleri için gerekli olan işgücü piyasasının yaratılmasına engel olduğudur (7). İşgücü piyasası, piyasada satılmak üzere yapay bir meta –insan hayatları– yaratır.

Modern kapitalizmin işleyişi için gerekli olan emek piyasasının yaratılması, yoksulluğa yönelik tutumlarda çeşitli değişiklikleri zorunlu kılar. Birincisi, kapitalistler, patronlara üstünlük sağlayan ve işçileri aşağılayan sınıf farklılıkları yaratan emekçiler istihdam ederler. İkincisi, üretim süreci, (daha sonra açıklanacak olan İslami görüşte olduğu gibi)

topluma hizmet sunmak için ortak bir girişim olarak kabul edilmez. Bunun yerine, genellikle toplumun pahasına kapitalist için kar elde etme girişimidir. İşçilerin sömürülmesi karları artırır ve bu nedenle kapitalizmin temel bileşenlerinden biridir. Bu, emekçi artık toplumsal olarak anlamlı bir işte çalışmadığı için yabancılaşma ve anomi yaratır. Bunun yerine, geçimini sağlamak için hizmetlerini satar. Son olarak, devrimleri önlemek için kapitalizm, işçilerin köleleştirilmelerinin ve sömürülmelerinin gerekliliğine inanmalarını da gerektirir. Bu, çok sayıda mitolojik gerekçe yaratan eğitim süreçleriyle gerçekleştirilir. Bunlardan biri, işçilerin marjinal ürünlerini aldıkları, kapitalistlerin de marjinal ürünlerini aldıkları ve böylece her birinin ürünün kendi payı için adil bir ödeme aldığı ünlü üretim fonksiyonudur (8). Ayrıca, ekonomik teori, firmaların aşırı kar elde etmediğini, dolayısıyla işçilerin firmanın karlarından adil ve eşit bir pay talep edemeyeceğini göstermektedir. Ders kitaplarında göz ardı edilen bir gerçeklikte, büyük şirketler trilyonlarca dolar kar elde etmektedir. Bu karlar adil bir şekilde dağıtılsaydı, yoksulluğun başlıca nedenleri kolayca ortadan kaldırılabilirdi, ancak bu, şirket karlarının düşmesi pahasına olurdu.

Geleneksel toplumlarda yoksulluk doğal bir olgu iken, sanayi devriminin büyük ölçekli üretime olanak sağlamasının ardından ortaya çıkan piyasa ekonomilerinde ciddi bir sosyal sorundur. Yoksullar, geleneksel bir toplumda kendilerine sunulan tüm destek kaynaklarından mahrum bırakıldıklarında, kendi durumlarından sorumlu oldukları söylendiğinde ve ahirette daha iyi bir yaşam umudu sunulmadığında, doğal olarak toplumsal huzursuzluk yaratacaklardır. Polanyi (1944, Bölüm 3), toprakların çitlerle çevrilmesinin, topraktan geçimini sağlayan küçük köylülerin büyük ölçekli yerinden edilmesine ve sanayi devriminin kalbindeki 'şeytani fabrikalar' için yem olarak kullanılabilir bir işgücü yaratılmasına nasıl yol açtığını anlatır. Yoksulluk, sosyal bir sorun olarak ilk kez bu dönemde ortaya çıkmış ve kapitalizm gezegenin her yerine yayıldıkça, işgücü piyasasını ve yoksulluğu da beraberinde taşımıştır. Sorunun çözümleri, kapitalist toplumlarda düşünülebileceklerden kökten farklı boyutlardadır.

3. Manevi Boyut

İslam dünya görüşü, şu anda yaşadığımız piyasa toplumlarının yarattığı ve geliştirdiği dünya görüşünden kökten farklıdır. Bu dünya görüşü yabancı olarak geldi ve bir devrim yarattı. İkel bir toplumda yaşayan cahil Araplar bu mesajı özümlediler ve dünyanın liderleri oldular. Bin yıldan fazla süren ve gezegendeki herkesin hayatını zenginleştiren canlı bir medeniyet yarattılar (9). Son birkaç yüzyılda, ilkel Avrupa kabileleri medeniyet ve silah edinip küresel egemenliğe ulaşırken, İslam medeniyetinde çürüme ve yozlaşma baş gösterdi. Avrupa'da gerçekleşen büyük dönüşümün bir sonucu olarak, modern toplum, geleneksel toplumların ve özellikle İslam toplumlarınıninkinden kökten farklı

ilkelere dayanmaktadır. Yoksulluk ve eşitsizliğe yönelik İslami bir yaklaşım, kökten farklı bir sosyal, siyasi ve ekonomik sisteme yara bandı gibi uygulanamaz. İslam'ın devrimci yaklaşımı, uygulanabilmesi için devrimci bir çerçeve gerektirir.

İslam'ın eşitsizlik ve yoksulluğun yarattığı sorunlara verdiği yanıt, manevi, sosyal ve kurumsal olmak üzere üç boyutta şekillenir. Bu üç boyutu ayrı bölümlerde ele alacağız. Bu bölüm manevi bileşeni ele almaktadır.

İslam yaklaşımının temel ve esas unsurlarından biri, bu dünyanın bir imtihan olduğu ve bu imtihanın sonuçlarının ahirette görüleceğidir. Bu dünyadaki tüm mücadelelerimiz tamamen Allah rızası içindir.

De ki: "Şüphesiz benim ibadetim, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah içindir." (Kur'an, 6:162)

Kur'an, ahirette başarıya ulaşabilmemiz için bu mücadeleyi nasıl yürüteceğimiz konusunda bize rehberlik eder. Peygamber Muhammed (Allah'ın salat ve selamı ona olsun), Allah'ın istediği ve tercih ettiği yaşam biçimlerinin pratik bir örneğini göstermek için bir elçi ve davranışta mükemmellik modeli olarak gönderilmiştir. Kolaylık sağlamak amacıyla, manevi ilerleme sağlamak için öğrenmemiz gereken zenginlikle ilgili dört ilkeyi şöyle sıralayabiliriz:

1. Servete karşı kayıtsızlığı öğrenmek.
2. Cömertliği ve şefkati öğrenmek.
3. Yoksullara onur ve eşitlik tanımak.
4. Yaşamda ve vermede ölçülülüğü öğrenmek.

3.1. Servete ve Lükse Karşı Kayıtsızlığı Öğrenmek

İslam'ın servetle ilgili temel öğretilerinden biri, diğer tüm dini geleneklerde olduğu gibi, servete karşı kayıtsızlığın geliştirilmesidir. İstenmeyen şey servetin kendisi değil; aksine, servete olan bağlılık veya servet sevgisidir ki bu ölümcüldür. Manevi ilerleme, kalbi maddi varlık sevgisinden arındırıp yerine Allah sevgisini koyduğumuzda gerçekleşir. Bu nokta, Kur'an ve hadislerde çeşitli kaynaklarda açıklığa kavuşturulmuştur. Kur'an, ahiretteki başarının, tüm maddi varlıklarımızdan daha çok Allah'ı, Peygamberini (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) ve dinini sevmemize bağlı olduğunu belirtir.

De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, edindiğiniz mallar, satılamayacağından korktuğunuz ticari mallar ve arzu ettiğiniz konutlar, Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda çabalamaktan daha değerli ise, Allah'ın emrini yerine getirmesini bekleyin. Allah, zalimleri doğru yola iletmez." (Kur'an, 9:24)

Benzer şekilde, Buhari, Peygamber Muhammed'in (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) şöyle buyurduğunu rivayet eder:

Hakim! Malın görünüşü aldatıcıdır. Çok tatlı görünür (ama aslında öyle değildir). Kalpten hoşnutlukla kazanıldığında bir nimettir, fakat hırsla elde edildiğinde hiçbir tatmin sağlamaz. (Buhari, 1422H, 2:123, hadis no. 1472)

Bu durum, İslam kaynaklarında yer alan ve bazılarında zenginliği bir nimet olarak ele alan, bazılarında ise tam tersini öğreten görünürdeki bazı çelişkileri açıklığa kavuşturmaktadır.

Manevi ilerleme durumuna bağlı olarak, zenginlik bir nimet veya bir lanet olabilir. Kur'an'da belirtildiği gibi, hem zenginlik hem de yoksulluk birer imtihan olup, Allah'ın rızasının veya hoşnutsuzluğunun göstergesi değildir.

İnsana gelince, Rabbi onu sınavıya ona şeref ve nimetler verdiğinde, o (gururla) der ki: "Rabbim beni şerefliendirdi." Fakat Rabbi onu sınavıya rızıkını kısıtladığında, o (çaresizlik içinde) der ki: "Rabbim beni alçalttı!" (Kuran, 89:15-16)

Servetle imtihanda başarısızlık, kibirli veya gururlu hale gelirsek ya da serveti hak ettiğimizi, bunun da kendi yeteneklerimiz veya becerilerimizden kaynaklandığını düşünürsek ortaya çıkar. Bu hak sahipliği duygusunu Qaroon şöyle ifade etmiştir:

Bu [servet] bana ancak içimdeki bilgi sayesinde verilmiştir! (Kuran, 28:78)

Aksine, Kur'an bize tüm mülkiyetin yalnızca Allah'a ait olduğunu ve O'nun bundan dilediğine verdiğini öğretir. Sahip olduğumuz her türlü zenginlik Allah'ın bir armağanıdır ve Allah'ın bize verdiği nimetlerden başkalarına da vermeliyiz. Karun'a şu hatırlatılır:

Allah'ın sana yaptığı gibi, sen de başkalarına iyilik yap. (Kur'an, 28:77)

Eğer zenginliğe sahip olmak Allah'a şükran duymamıza vesile oluyorsa ve zenginliği edinme ve harcama konusunda Şeriat kurallarına Allah yolunda uyarsak, o zaman zenginlik büyük bir nimettir. Bunun yerine, bu zenginlik yüzünden gurur ve kibir sahibi olursak, zenginlik manevi gelişimimize ve başkalarına büyük zarar verebilir. Kur'an, zenginliğin bazılarının isyankar olmasına neden olabileceğini belirtmektedir:

Eğer Allah kullarına rızık çok fazla verseydi, yeryüzünde isyan ederlerdi. Fakat O, dilediği gibi ölçüyle indirir. Şüphesiz O, kullarını bilendir, onları görendir. (Kur'an, 42:27)

Servet ve lüks sevgisi insanların kalplerine yerleşmiştir. Manevi ilerleme, kalplerimizi bozan bu sevgiyi azaltmayı veya ortadan kaldırmayı ve yerine Allah'a, Peygamberine (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) ve dinine olan sevgiyi koymayı öğrendiğimizde gerçekleşir. Bu, "tezkiye"; kalbin temizlenmesi veya arındırılması olarak bilinir. Eşitsizlik ve yoksulluğun yarattığı sorunlarla mücadele etmek, bu tür manevi ilerlemeye yol açar. En çok sevdiğimiz şeyleri yoksullara verirse, bu maddi varlıklara olan sevgimizi azaltacak ve yoksullara karşı şefkat ve anlayış yaratacaktır. Bunların her ikisi de müminlerden beklenen yumuşak kalplerin özellikleridir.

3.2. Yaşam Tarzlarında Ölçülülüğü Öğrenmek

İslam öğretileri sade bir yaşam tarzına önem verir. Örneğin,

Ey Âdemoğulları! Namaz vakitlerinin ve namaz zamanlarının her birinde güzel giysilerinizi giyin; yiyecek için (özgürce). Fakat israf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez. (Kur'an, 7:31)

Bu ayet, İslam'ın bizden çileci olmamızı gerektirmediğini, yiyip içebileceğimizi ve güzel elbiseler giyebileceğimizi açıklığa kavuşturmaktadır. Benzer şekilde, Allah şöyle buyurmaktadır:

De ki: "Allah'ın kulu için yarattığı güzel nimetleri ve rızık için verdiği temiz ve saf şeyleri kim haram kılmıştır?" (Kur'an, 7:32)

Aynı zamanda, tüketimde ölçülü olmalı ve aşırıya kaçan ya da israfçı harcamalardan (israf ve tebdir) kaçınmalıyız.

Şüphesiz israf edenler şeytanların kardeşleridir; şeytan ise Rabbine karşı nankördür. (Kur'an, 17:27)

Özellikle lüks bir yaşam tarzı sürmemeli veya onları taklit etmeye çalışmamalıyız. Kur'an'ın 3:196. ayeti, zengin gayrimüslimlerin yaşam tarzlarının görünen ihtişamına veya lüksüne aldanmamamız gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Kur'an'ın 43:33. ayeti, Allah'ın gayrimüslimlere altın ve gümüşten evler vereceğini, ancak bunun çoğu Müslüman için çok zor bir imtihan olacağını ifade etmektedir.

Çağdaş teorilere dayanan modern geleneksel yaklaşımlar bu manevi boyutları dikkate almaz. Sonuç olarak, bu yaklaşımlar birçok açıdan ciddi eksiklikler göstermektedir. Yoksulluğun iki önemli kaynağı vardır. Bunlardan biri, aşırı israfçı yaşam tarzlarının ve lüks tüketim alışkanlıklarının yaratılmasıdır. Bu, arzın talebi karşılayacak şekilde oluşturulduğu piyasa ekonomisinin bir özelliğidir. Galbraith (1998), Varlıklı Toplum adlı eserinde, şirketlerin gereksiz malların aşırı üretimini karşılamak için gereken talebi yaratmak amacıyla reklam yaptığını belirtmiştir. Thorstein Veblen (1899), zenginlerin servetlerini sergilemek için mal satın aldığı gösterişli tüketimin önemine dikkat çekmiştir (Karon gibi).

İhtiyaçlar tarafından yönlendirilmek yerine, aşırı tüketim sorunları yoksulluk sorununu çözmenin merkezinde yer almaktadır, ancak sorunun kökenlerini tartışmaktan kaçınan geleneksel yaklaşımlarda bu sorunlardan bahsedilmemektedir. Örneğin, Goodwin, Ackerman ve Kiron (1997) şöyle yazmaktadır:

Modern Amerikan tüketimciliğinin oluşumu için kritik dönem, üreticilerin temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra kitlesel tüketimin kitlesel üretim ve artan verimlilik seviyelerini takip etmeyebileceği olasılığıyla karşı karşıya kaldığı 1920'lerdi. Buna

karşılık, işletmeler herkesin arzulanabileceği materyalist bir başarı imajı olan "Amerikan Rüyası"nın yaratılmasına yardımcı oldu. Ancak birçok aile için bu rüya, her zaman ulaşılamayan, hareketli bir hedefti. Haneler bir maddi refah seviyesine ulaşmayı arzu eder, ona ulaşır ve ona alışır, ardından bir sonraki seviyeye ulaşmayı arzu ederdi. İşletmelerin bu arzu ve alışkanlık döngüsünü teşvik etmedeki rolü, çalışma ve harcama döngüsünü anlamak için elzemdir. (s. 47)

İslam'da yasaklanmış olan (Kur'an, 17:26-27) israf ve tebdir gibi savurgan harcamaların teşvik edilmesi, gezegen kaynaklarının felaket boyutunda bir hızla yok olmasına yol açmaktadır. Dahası, teşvik edilen yaşam tarzları sürdürülebilir değildir ve gelecek nesilleri mağdur ederek satın alınmaktadır. Richard Robbins (1999, s. 209), zengin bir ülkede ortalama bir kişinin yaşam tarzını sürdürmek için yaklaşık 5 hektar verimli araziye ihtiyaç duyulduğunu, oysa dünya genelinde kişi başına sadece 1,7 hektar arazi bulunduğunu yazmaktadır. Lüks yaşam tarzlarına olan talebi karşılama süreci, hem çağdaşlarımız arasında yoksun olanlar hem de gelecek nesiller için açıkça adaletsiz bir şekilde, gezegen kaynaklarının büyük ölçekli yıkımına yol açmaktadır.

Kur'an'ın birçok ayeti gösterişli tüketimi yasaklamaktadır. Örneğin, Kur'an'ın 28:78-84 ayetlerinde Karun'un servetini sergilememesi emredilmiştir. Kur'an (45:23), arzularını ilah edinenleri kınamakta ve cennetin Allah'tan korkan ve arzularını dizginleyenler için olduğunu belirtmektedir (Kur'an, 79:40-41). Bir hadiste, Peygamber Muhammed (sallallahu aleyhi ve sallam), meyveleri komşularla paylaşmayı veya komşuların çocuklarının görüp kıskanmaması için gizlice tüketmeyi tavsiye etmiştir (el-Beyhaki, 2003, 12:104, hadis no. 9113). Benzer şekilde, bir arkadaşını evinin kapısının üzerine yaptığı gösterişli kubbe nedeniyle azarlamıştır (Ebu Davud, 2009, 7:522, hadis no. 5237). Bununla birlikte, kapitalizm için gerekli olan büyüme, israfçı ve aşırı üretime olan talebi artırmak için lüks ve gösterişli tüketimi teşvik eder. Bu, yapay talebin yaratıldığı ve gereksiz üretimle karşılandığı, tüketim ve üretimin artmasına yol açan bir kısır döngü yaratır. Ünlü Easterlin Paradoksu'nun (2010) gösterdiği gibi, giderek yükselen yaşam standartları nedeniyle ortaya çıkan bu ek tüketim süreci, refah ve mutluluğa katkıda bulunmaz.

Refah ve mutluluk dışsal koşullardan değil, iyi karakter özelliklerinin geliştirilmesinden gelir. Örneğin, fakirlere zenginleri kıskanmamaları (Kur'an, 4:32) ve yaşam tarzlarını taklit etmemeleri emredilmiştir (Kur'an, 9:55). "Gerçek zenginlik, kalbin huzurudur" (Buhari, 1422H, 8:95, hadis no. 6446) şeklinde bir hadis vardır. Bu, mutluluk üzerine yapılan son araştırmalarla da desteklenmektedir (örneğin, Sonja Lyubomirsky, 2008), bu araştırmalar zenginliğin kısa vadeli ve geçici mutluluk kazanımları sağladığını, ancak uzun vadeli kazanımların, sahip olunanlara şükretmek ve idealleri hayal edip peşinden

koşmak gibi karakter özelliklerinin geliştirilmesini gerektirdiğini göstermektedir. Mutluluğa ulaşmanın bir yolu olarak, zenginlik peşinde koşmak, Kur'an'ın (3:185) belirttiği gibi bir yanılsama olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3. Cömertliği ve Merhameti Öğrenmek

İslam'ın yoksulluk ve eşitsizliğe yaklaşımında temel unsurlardan biri cömertlik karakter özelliğinin geliştirilmesidir. Örneğin,

Allah, adaleti, iyiliği ve insanlara karşı cömertliği emretmiştir. (Kur'an, 16:90)

Kur'an-ı Kerim'de, Allah sevgisi uğruna cömertliği ve başkalarına yardım etmeyi teşvik eden, cimriliği ve pintiliği ise kınayan ve yasaklayan 100'den fazla ayet bulunmaktadır. Teşvikin yanı sıra, kat kat artırılmış ödüllerin vaatleri, öğütler ve tavsiyeler içeren Kur'an, kalplerimizi mal sevgisinden arındırmak için bize araçlar da sunmaktadır:

[Ey iman edenler!] Siz ise, kendi zevklerinizden başkalarına harcamadıkça gerçek takvaya ulaşamazsınız. Ve harcadığınız her şeyi Allah bilir. (Kur'an, 3:92)

Değerli mallarımızı harcayarak veya bağışlayarak, kalplerimizdeki maddi şeylere olan sevgiyi azaltacak ve başkalarına karşı şefkat ve merhametimizi artıracğız. Kur'an, takva sahibi insanların kendi kalplerini temizlemek için başkalarına harcama yaptıklarını belirtir.

[O] ki, kendini arındırmak için malından [verir]. (Kur'an, 92:18)

Kur'an, Peygamberimiz Hz. Muhammed'i (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) davranışlarımız için ideal bir model olarak tavsiye eder. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) cömertliği herkesçe bilinir. Yardım isteyen hiç kimseyi geri çevirmemiştir.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sallam) bütün insanların en cömertiydi ve Ramazan ayında Cebrail onunla buluştuğunda daha da cömertleşirdi. Cebrail, Ramazan boyunca her gece Kur'an okumak için onunla buluşurdu. Allah'ın Resulü (sallallahu aleyhi ve sallam) o zaman rüzgârdan daha cömert olurdu. (Buhari, 1422H, 1:8, hadis no. 6)

Peygamberimiz (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) şefkat, ilgi ve merhamet sahibiydi: Gerçekten size [ey insanlar] kendi içinizden bir elçi geldi. O, sizin sıkıntı çekmenizi çok ister; sizin için endişelenir, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. (Kur'an, 9:128)

O, sadece inananlar için değil, "tüm insanlık için bir rahmet" idi (Kur'an, 21:107). Kur'an, ona şöyle buyurarak onu azarlar: "Mesajına inanmayanlar yüzünden kendini kederden öldürme" (Kur'an, 18:6). Bu, hayvanlar da dahil olmak üzere başkalarının çektiği acılara karşı duyduğu aşırı şefkati ve merhameti gösterir.

Yoksulluk sorunlarının çözümü, kaba ekmek yiyen Ömer Faruk'un (Allah ondan razı olsun) örneğini takip etmekte yatmaktadır. Neden diye sorulduğunda, ümmetin tamamının rafine ekmek yiyemeyecek durumda olduğunu ve bu yüzden rafine ekmek yemekten utandığını söylemiştir (İbn el-Sary, 1985, 2:364). Eğer zenginler bu zenginliği, yoksullar için kendilerine verilmiş bir sorumluluk ve emanet olarak görürlerse, o zaman yoksulların servetlerindeki haklarını tanıyacaklardır. Zenginliklerini yoksulların gözü önünde sergilemek yerine, fazla servetlerini ihtiyaç sahipleriyle paylaşacaklardır. Bunlar, Batı yaklaşımlarında karşılığı olmayan, İslam'ın yoksulluğa yaklaşımının temel ve esas unsurlarıdır.

3.4. Yalnızca dindarlığa saygı duymayı ve onu onurlandırmayı öğrenmek

İnsan onur, şeref ve saygınlık, kişinin Allah'a olan yakınlık derecesine (takva veya dindarlık) göre verilir; zenginlik ve toplumdaki statü gibi geleneksel standartlara göre değil. İki kişiyi değerlendirirken, Peygamber Muhammed (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) sahabelere, takva sahibi fakir ve sosyal olarak aşağı konumdaki kişinin, zengin ve isyankar insanlarla dolu bir gezegenden daha fazla onur ve şerefe sahip olduğunu öğretmiştir (Buhari, 1422H, 8:95, hadis no. 6447). Kur'an da şunu teyit eder:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve sizi milletler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyasınız (birbirinizi hor görmeyesiniz). Şüphesiz Allah katında en şerefli olanınız, takva sahibi olanınızdır. (Kur'an, 49:13)

Kapitalist bir toplum, servet edinmeyi en önemli amaç haline getirir ve yalnızca zenginlere saygı gösterir. Özellikle insan hayatının değeri, kazançların bugünkü iskonto edilmiş değerine göre hesaplanır; bu nedenle yoksulların değeri zenginlere kıyasla çok düşüktür. İslam, bu bakış açısında radikal ve devrimci bir değişim yaratır. İslam tarihi boyunca, alimler ve sufiler, zengin ve güçlülerden çok daha büyük bir onur, popülerlik ve saygı görmüşlerdir. Ancak, modernliğin güçlü etkisi nedeniyle bu değerler İslam toplumlarında şu anda değişime uğramaktadır.

Yoksullara onurlu ve saygın bir yaşam sağlamak, İslam'ın yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele yaklaşımının merkezinde yer alır. Zenginlere, yoksulların onurunu zedelemeksizin onlara vermeleri emredilir (Kur'an, 2:262). Ayrıca, zenginliklerinin Allah tarafından aralarındaki yoksullar sayesinde verildiği ve yoksulların da bu zenginlikten pay almaya hakları olduğu söylenir (Kur'an, 70:24). İhtiyaçlarından fazlasına sahip olanlara, daha azı olanlara bakma sorumluluğu verilir. Dahası, yoksullara ihtiyaçlarını gizlemeleri ve yalnızca Allah'tan istemeleri, zenginlere ise muhtaçları arayıp onlara yardım etmeleri emredilir (Kur'an, 2:273). İmam Gazali'nin yazdığı gibi, zenginler yoksullara verirken kendilerini üstün hissetmemeli; bunun yerine, yoksulların varlığı

sayesinde kalbin arınmasına yol açan bir ibadeti yerine getirme fırsatı buldukları için şükretmelidirler (Gazali, 2005, 1:257).

Zenginlere zenginliğin fakirler için verildiği, güçlülerin zayıfları zulümden korumak için güç kazandığı ve kontrolü ele geçirenlerin emri altındakilerin refahından sorumlu olduğu fikri, standart tutumların devrim niteliğinde bir tersine çevrilmesidir. Bunun bazı yönleri, şu hadiste ifade edilmektedir:

Hepiniz çobansınız ve her biriniz kendi sürünüzden sorumlusunuz... (Buhari, 1422H, 9:62, hadis no. 7138)

Son araştırmaların ortaya koyduğu gibi (örneğin, Sen, 2000'e bakınız), sosyal dışlanma, yoksulluğu sadece para eksikliği olarak gören basit yaklaşımlarda ihmal edilen, yoksulluğun çok önemli bir boyutudur. Yoksulların çoğu geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olduğundan, İslam emeğin onuruna büyük önem verir. Peygamber Efendimiz (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) şöyle buyurmuştur:

Kardeşleriniz, Allah'ın size boyun eğdirdiği kullarınızdır. Onlara kendisinin yediğinden ve giydiğinden verin ve onları yoracak hiçbir ağır iş yüklemeyin. Eğer onlara böyle bir yük yüklemeniz gerekiyorsa, onlara yardım edin. (Buhari, 1422H, 1:15, Hadis no. 30)

Hadislerde belirtildiği gibi, üstler ve astlar için yaşam tarzında (giyim ve yiyecek) eşitlik tercih edilir. Kapitalist toplumda zenginler ve yoksullar arasındaki en büyük ayrımlardan biri, patronun veya işletme sahibinin işçilerden üstün olduğu düşüncesidir. Bunun yerine, İslam, üretimde yer alan herkesi ortak bir girişimin ortakları olarak görür. İslam iktisatçıları, emekçi yönetimli işletme kavramının İslam'ın iş organizasyonu anlayışıyla uyumlu olduğunu belirtmişlerdir. İslam ideallerinin yarattığı emek onuru üzerine bazı ek düşünceler daha sonra ele alınacaktır. Bu yön, İslam toplumlarında yoksulluk sorununu hafifletmek için çok önemli ve merkezi bir öneme sahiptir.

4. Sosyal Boyut

Ekonomistler yoksulluğu sadece para eksikliği olarak anlarken, son araştırmalar yoksulluğun sadece para harcayarak çözülemeyecek çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymuştur (10). İçsel manevi boyut önceki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, İslam'ın eşitsizlik ve yoksulluk sorunlarını sosyal boyut bağlamında nasıl ele aldığını tartışacağız. İslam, bir toplumu inşa etmenin temeli olarak birlik, kardeşlik ve insan sevgisine büyük önem vermektedir. Bu doğal olarak iyi örgütlenmiş toplulukların oluşmasına yol açar. Toplumun kalbinde, Peygamberimiz Muhammed'in (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) karakterinde somutlaşan tüm insanlığa karşı sevgi ve şefkat vardır. Akrabalık ve topluluk bağlarının kurulduğu ve ümmetin tüm insanlığın refahını aramak amacıyla birleştiği temel budur. Bu dört seviye aşağıda tartışılmaktadır.

4.1. Milletlere Merhamet

Herhangi bir toplumun temelinde, üyeleri birbirine bağlayan sevgi yatar. Peygamberimiz Hz. Muhammed (Allah'ın salat ve selamı ona olsun), bu konuda ideal davranışın canlı bir örneğini sunmak üzere mükemmel bir model olarak gönderilmiştir. Kur'an'da belirtildiği gibi:

Biz seni ancak bütün yaratılmışlara rahmet olarak gönderdik. (Kur'an, 21:107)

Kur'an, Peygamberimizin (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) merhametine şahitlik ederek, "Ona karşı çektiğiniz sıkıntı çok ağırdır" (Kur'an, 9:128) buyurmaktadır. Ayrıca, Peygamberimizin (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) tüm insanlık adına duyduğu acıya da şahitlik eder; zira eğer insanlar onun uyarılarına kulak vermez ve müjdesini kabul etmezlerse, kötü bir sonla karşılaşacaklardır.

Belki de onlar inanmazlarsa, sen onların yüzünden kederden kendini öldürürsün [Ey Muhammed]. (Kur'an, 18:6)

Ona, onların rehberliğinden sorumlu olmadığı ve mesajı en iyi şekilde, nezaket, incelik ve saygıyla iletme görevini yerine getirdiği hatırlatılır. Tüm ümmete (Müslümanlar topluluğuna) bu konuda onun örneğini takip etmeleri söylenir. Müslümanlar, Allah'ın mesajını herkese ulaştırma sorumluluğuyla yükümlüdürler. Bu mesaj, insan kardeşliğini ve tüm insanları kardeşlerimiz olarak sevmeye gerekliliğini içerir. Bir hadiste belirtildiği gibi: "Mümin sever ve sevilir." (el-Şeybani, 2001, 15:107, hadis no. 9198; el-Taberani, 1995, 6:58, hadis no. 5787)

İslami kaynaklar, sevgi ve birlik oluşturmaya yönelik birçok pratik öneri içermektedir. Örneğin,

1. Kardeşler arasında barışı sağlayın.
2. Barışı sağlamak için tartışmalardan vazgeçin.
3. Başkalarına haklarını verin ve kendi haklarınızı elde etme konusunda endişelenmeyin.
4. Diğerlerine hak ettiklerinden fazlasını verin.

Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupa'da modern piyasa toplumlarına geçişte, toplumun organik bir bütün olarak algılanması vizyonu kaybolmuştur. Buna karşılık, İslam, birbirleriyle savaşan kabilelere bölünmüş Araplara gelmiş ve kalplerini birleştirerek Müslüman bir topluluk oluşturmuştur. Peygamberin (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) Medine'ye vardığında ilk işi, göçmen Muhacirler ile yerleşik Ensar arasında kardeşlik kurmak olmuştur. Ayrıca, yerleşik kabileler arasındaki geleneksel rekabetleri ortadan kaldırmak ve kalplerini İslam'da birleştirmek için adımlar atmıştır. Medine'de yaşayan diğer gayrimüslim topluluklarla adil ve eşitlikçi ilişkiler için Medine Antlaşması'nı da

kurmuştur. Kur'an, dünyanın tüm hazinesinin bile bu birliği satın alamayacağını doğrulamaktadır:

O, sana yardımını vererek seni güçlendirdi ve kalplerini bir araya getirdiği müminler verdi. Çünkü yeryüzünde bütün malları harcasan bile, onların kalplerini kendi başına bir araya getiremezdin. Fakat Allah onları bir araya getirdi. Şüphesiz O, her şeye gücü yeten, hikmet sahibi olandır. (Kur'an, 8:62-63)

Kapitalist bir toplumda yoksulluk ve eşitsizlik sosyal sorunlar iken, İslami bir toplumda topluluk oluşturma araçlarıdır. Bu, daha önce zikredilen Kur'an ayetinde (43:32) az çok açık bir şekilde belirtilmiştir. Eşitsizlik ve yoksulluk, her bireyin başkalarının ihtiyaç duyduğu bir şeye sahip olduğu ve aynı zamanda topluma başvurması gereken ihtiyaçları olduğu bağımlılıklar ve tamamlayıcılıklar yaratır. Bu ihtiyaçlar ve bağımlılıklar ağı, işbirliği ve topluluk oluşturmada bir yağlayıcı görevi görür.

Bu durum, toplumu herkesin herkese karşı savaşı olarak gören Hobbesçu anlayışla karşılaştırılmalıdır. Modern ulus devletin temelinde yatan anlayış budur. Evrim teorileri toplumu bir orman olarak ele alırken, İslam bize işbirliğini ve sevgiyi toplumun yapı taşları olarak kullanmayı öğretir.

Avrupa'nın bu konudaki deneyimi acı olmuştur. Yüzyıllarca süren savaşlar, onları savaş halini doğal bir durum olarak görmeye yöneltmiştir. Bu zihniyet hem kurgusal hem de entelektüel üretimlere yansımaktadır. H.G. Wells'in Dünyalar Savaşı, Yıldız Dizisi ve diğer birçok kurgusal eser, iki medeniyet karşılaştığında bunun her zaman düşmanca şartlarda olacağını varsaymaktadır. Benzer şekilde, Huntington, Batı'nın İslam medeniyetine karşı savaşının taslağı olan "Medeniyetler Çatışması"nı yazdığında, medeniyetlerin barış içinde bir arada var olabileceği ve karşılıklı olarak faydalı etkileşimlerde bulunabileceği fikri aklına gelmemiştir. Dünyadaki yoksulluğun en büyük nedenlerinden biri, askeri-sanayi kompleksine büyük karlar sağlayan küçük ve büyük savaşlara yol açan düşmanlıkların yaratılmasıdır. Başkalarına karşı şefkat yaratan maneviyatı artırmaya yönelik önlemler, yoksulluğun neden olduğu acıların hafifletilmesine büyük ölçüde katkıda bulunabilir. Daha ayrıntılı bir tartışma için Zaman'ın (2017) Maneviyat ve Kalkınma üzerine verdiği konferansa bakınız.

4.2. Toplum

Aile ve akrabalarla yakın bağlar ve güçlü mahalle toplulukları, İslami toplumların temel yapı taşlarıdır. Bunlar aynı zamanda eşitsizlik ve yoksulluktan kaynaklanan zorluklara karşı en önemli koruma araçlarıdır.

Toplum oluşturma araçları, çocukların beslendiği, yetiştirildiği ve bencil eğilimlerin üstesinden gelip sosyal yükümlülükleri yerine getirmeleri için eğitildiği sıcak ve sevgi dolu bir ailenin kucağında şekillenir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (Allah'ın

salat ve selamı ona olsun), çocuklara karşı sevgi, şefkat ve saygının bir örneği idi ve bu niteliklere büyük önem vererek, "Çocukları sevmeyenler bizden değildir" (bkz. Tirmizi, 1975, 4:321, hadis no. 1919) demiştir. Çocukların ailelerinde aldıkları bu sevgi ve bakım, güçlü akrabalık bağlarını oluşturur; bu bağlar İslam öğretilerinde son derece önemlidir. Aile üyelerimiz bizimle bağlarını koparsalar bile onlarla bağlantı kurmamız söylenir. Müslüman olup olmadıklarına bakılmaksızın akrabalara iyi davranmak önceliklidir. Kur'an'da geniş ailenin haklarını detaylandıran ve vurgulayan birçok ayet vardır. Örneğin:

Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın ve anne babanıza, akrabalarınıza, yetimlere, muhtaçlara, yakın komşularınıza, uzak komşularınıza, yanınızdakilere ve yolculara iyilik yapın. (Kur'an, 4:36)

Aile bağlarının gelişmesiyle ikinci doğal topluluk ortaya çıkar: mahalle. Komşularla yakın ilişkiler İslam'ın temel bir unsurudur. Komşuların hakları o kadar vurgulanmıştır ki, Peygamber Muhammed (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) komşulara mallarımızdan miras alma hakkı verilebileceğini düşündüğünü belirtmiştir (Buhari, 1422H, 8:10, hadis no. 6014). Peygamber Efendimiz (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) şöyle buyurmuştur: Komşusu aç uyurken kendisi huzur içinde uyuyan kimse bana inanmamıştır. (el-Tabarani, 1994, 1:259, hadis no. 751)

Benzer şekilde, şunları da belirtti:

Komşuların haklarının neler olduğunu biliyor musunuz? İhtiyaç duyduklarında onlara yardım edin, borç verin, fakirlerse onlara harcayın, hastalarsa ziyaret edin, mutluysalar onları tebrik edin, üzgünlerse üzüntülerini paylaşın, öldüklerinde cenazelerine katılın... Canım kendi himayesinde olan Allah'ın adıyla yemin ederim ki, Allah'ın rahmetini yağdırdığı çok az kimse komşuluk haklarını tam olarak yerine getirmez. (el-Beyhaki, 2003, 12:104, hadis no. 9113)

Benzer şekilde Zeyn el-'Abidin, Ali bin el-Hüseyin, Risalat-ı Hukûk adlı eserinde şöyle demiştir:

Komşunuza karşı görevleriniz şunlardır: Yokluğunda çıkarlarını koruyun; yanınızdayken ona saygı gösterin; haksızlığa uğradığında ona yardım edin. Kusurlarını tespit etmek için sürekli tetikte olmayın; ve eğer olur da onun hakkında istenmeyen bir şey öğrenirseniz...

Onu başkalarından gizleyin; ve aynı zamanda, sizi dinleme ihtimali varsa, onu uygunsuz alışkanlıklarından vazgeçirmeye çalışın. Hiçbir musibette onu yalnız bırakmayın. Eğer bir yanlış yaptıysa onu affedin. Kısacası, onunla en yüksek İslami ahlak kurallarına dayalı

asil bir hayat yaşayın. (Haklar Üzerine Risale [Risalat Al-Huquq], 32. paragraf, Komşu Hakkı)

Bir topluluğun varlığı, yoksulluğa karşı önemli bir kalkan görevi görür. Mahalle camisi, tüm erkekleri günde beş kez bir araya getirerek topluluğun inşası için somut bir kurumsal yapı taşı sağlar. Birçok yazar, Batı'da toplulukların ekonomik baskılar ve toplulukların toplumlardaki hayati rolünü tamamen göz ardı eden ve ihmal eden ekonomik teoriler sonucu dağıldığını belgelemiştir (örneğin, Marglin, 2008). Modernitenin baskıları İslam dünyasında da aynı etkiyi yaratmaktadır. Yoksullukla mücadelede kilit unsur, bireyleri topluluğun sağladığı korumadan mahrum bırakan modernitenin saldırısına karşı ailelerin ve toplulukların korunması olacaktır.

Batı'nın baskın toplum anlayışları, toplumu herkesin herkese karşı savaşı veya acımasız rekabetin hüküm sürdüğü, en güçlü olanın hayatta kaldığı bir orman olarak gören Hobbesçu ve Darwinci görüştür. Ekonomi teorisinde, firmalar sosyal refahı gözetmeden karlarını maksimize etmek için hayatta kalma mücadelesi vererek verimliliğe ulaşırlar. Benzer şekilde, açgözlü bireyler başkalarını umursamadan ömür boyu tüketimlerini maksimize etmeye çalışırlar. Böyle bir dünyada, eşitsizlik bir tehdittir çünkü zenginlere geri kalanları sömürme gücü verir. İslam'ın insanlık anlayışında, topluluk yakın akrabalık olarak görülür; zengin ve güçlü bir akraba, tehdit değil, bir teselli kaynağıdır. İhtiyaç anında onların desteğine güvenebiliriz. İslam'ın vurguladığı güçlü topluluk bağları ve karşılıklı sorumluluk, yoksulluğun ve eşitsizliğin rolünü ve işlevini değiştirir.

Büyük dönüşümün yarattığı modern dünya, bireyciliği, zevk peşinde koşmayı ve rekabeti ön plana çıkarıyor. Bu dünyada, başkalarının, hatta yakın ailemizin bile desteğine güvenemediğimiz için, kendi kendine yeterlilik esastır. Benzer şekilde, eşitsizlikler gösterişli tüketime ve kıskançlığa yol açar. Buna karşılık, İslami toplumlarda eşitsizlik ve yoksulluk, karşılıklı bağımlılıklar yaratır ve bu da, ilk ayette (Kur'an, 43:32) açıklandığı gibi, toplulukların oluşumunu kolaylaştırır. İslam öğretileri, sosyal sorumluluklarımızı yerine getirmemizi, böylece zengin olanların ihtiyaç sahiplerine bakmasını emreder. Kur'an'ın emrettiği gibi, zenginlik toplum içinde serbestçe dolaştığı sürece, eşitsizlik ve yoksulluk, toplulukların oluşumuna yardımcı olan sosyal yağlayıcılardır.

4.3. Ümmet

İslam öğretileri, Müslümanların kalplerini birleştirmeye ve inananlar topluluğu oluşturmaya büyük önem vermektedir:

Gerçekten de bu topluluğunuz tek bir topluluktur; çünkü ben hepinizin rızık vericisiyim. Öyleyse beni hatırlayın! (Kur'an, 23:52)

Yüzyıllardır süregelen geleneklere dayanan derin düşmanlıklarla savaşıyan kabileler, İslam'ın gelişiyle kardeşçe birleşti.

Ve hep birlikte Allah'ın (sizin için uzattığı) ipe sınıksız tutunun ve aranızda bölünmeyin; Allah'ın size olan nimetini şükrederek hatırlayın; çünkü siz düşman idiniz, O ise kalplerinizi sevgiyle birleştirdi, böylece O'nun lütfuyla kardeş oldunuz. (Kur'an, 3:103)

Bir hadise göre, bu ümmet tek bir beden gibidir. Bir kısmı incinirse, bütün beden acı çeker (Buhari, 1422H, 8:10, hadis no. 6011). Bu birlik duygusunun, birbirine karşı karşılıklı sorumluluk bilincinin yaratılması, zayıfların ve ezilenlerin sorunlarını çözmek için İslam kavramlarının merkezindedir. Herkese temel ihtiyaçların sağlanması, ümmetin tamamının ortak sorumluluğudur. Özellikle, ümmetteki tüm çocukların eğitimi, sağlığı ve sosyal refahı, ortak sorumluluğumuzdur. Ortak sorumluluk (farḍ al-kifāyah), herkesin kendi payına düşeni yapmasıyla yerine getirilir. Böylece, her yerel mahalle topluluğu kendi üyelerine bakar, aileler kendi ailelerine bakar ve fazlalığı olanlar, yeterli imkanı olmayanlara bakar. Tarihsel olarak, bin yıldan uzun bir süre boyunca, bu işlevler İslam medeniyetinde, ahirette kazanç elde etme arzusuyla motive edilen bir dizi kurum (daha sonra ele alınacaktır) kullanılarak mükemmel bir şekilde yerine getirilmiştir. Eğitim, isteyen herkese ücretsiz olarak sunulmuştur (bkz. Shalaby, 1954).

Piyasa ekonomisine özgü olan sağlık ve eğitim için ücret talep etme kavramı, İslam'ın sosyal sorumluluk yapısı anlayışına yabancıydı. Bilgi sahibi olanlara, bu hazineyi bilgisi olmayanlara aktarma sorumluluğu verilmişti. İnsanlar, Kur'an'da vaat edilen "Bir canı kurtaran, sanki bütün dünyayı kurtarmış gibidir" (Kur'an, 5:32) mükafatını kazanmak için sağlık bilimleri becerilerini öğreniyorlardı. Bu hizmetler için gerekli para, cömertlik ve sadaka konusunda İslam'ın güçlü emirleriyle desteklenen çeşitli özel ve kamu kaynaklarıyla sağlanıyordu.

4.4. İnsanlık

Kur'an'ın mesajı tüm insanlığa yöneliktir:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve sizi milletler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en şerefli olanınız, takva sahibi olanınızdır. (Kur'an, 49:13)

Peygamberimiz Hz. Muhammed (Allah'ın salat ve selamı ona olsun), tüm yaratılmışlara Allah'ın rahmeti olarak nitelendirilmiştir (Kur'an, 21:107). Hem medya hem de bazı aşırı uç Müslüman gruplar tarafından yaratılan aksi yöndeki görüşlere rağmen, İslam'ın temel mesajı Müslümanları gayrimüslimlere karşı birleştirmek değildir. Tam tersine, İslam'ın mesajı, insanlığın ortak mirasının en güzel idealleri bayrağı altında tüm insanlığı birleştirmektir.

Sizler, insanlığın yararı için yükseltilmiş, en hayırlı ümmetler oldunuz. (Kur'an, 3:110)

Tarihçi Marshall Hodgson (2009), insanlığın refahını yaratma emrinin etkilerini şu şekilde ifade etmiştir:

İslam dininin kuruluşundan kısa bir süre sonra Müslümanlar, zamanla kendine özgü kurumları, sanat ve edebiyatı, bilim ve ilimleri, siyasi ve sosyal biçimleri, ibadet ve inanç sistemiyle birlikte, hepsi de açıkça İslami izler taşıyan yeni bir toplum biçimi inşa etmeyi başardılar. Yüzyıllar boyunca bu yeni toplum, Eski Dünya'nın büyük bir bölümünde, oldukça çeşitli iklimlere yayıldı. İnsanlığı kendi idealleri altında birleştirmeye, daha önce hiç olmadığı kadar yaklaştı. (s. 71)

İslam medeniyetindeki hoşgörü, açık fikirlilik ve önyargısızlık birçok yazar tarafından doğrulanmıştır. Dinde zorlama yoktur ve Müslümanlara yalnızca mesajı başkalarına iletme görevi verildiği söylenir.

İnsanları doğru yola yönlendirmek senin [Ey Peygamber] görevin değildir; zira Allah dilediğini doğru yola iletir. (Kur'an, 2:272)

Kur'an'ın eşsiz "yaşa ve yaşat" yaklaşımı, birçok ayette ve Peygamber Muhammed'in (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) ve sahabelerinin hayatlarında somutlaşmıştır. Örneğin, Kur'an şöyle buyurmaktadır:

Şüphesiz ki, iman edenler, Yahudi inancını benimseyenler, Hristiyanlar ve Sabiiler – Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman eden ve salih ameller işleyenlerin hepsi – Rableri katında mükafatlarını alacaklardır; korkmalarına gerek yoktur, üzülecek bir şeyleri de yoktur. (Kur'an, 2:62)

Geniş görüşlü hoşgörü, eşitlik ve insan kardeşliği öğretilerinin etkileri, İslam medeniyetlerinin tarihi boyunca açıkça görülmektedir. Örneğin, Maria Rosa Menocal (2002), İspanya'daki Müslüman yöneticilerin, Hristiyan ve Yahudi alimlerin, filozofların ve dini otoritelerin özgürce bir araya geldiği ve çeşitli katkılarıyla toplumu zenginleştirdiği bir hoşgörü kültürü yarattığını anlatmaktadır. Benzer şekilde, tarihçi Arnold Toynbee (1948), "Müslümanlar arasında ırk bilincinin ortadan kalkması, İslam'ın en önemli başarılarından biridir ve günümüz dünyasında, tesadüfen, bu İslami erdemın yayılmasına acil bir ihtiyaç vardır" (s. 205) diye yazmaktadır. Evrensel insan kardeşliği – davranışta mükemmellik ve eşitlik sorumluluklarımız – gibi radikal öğretilerin etkisi, dünya çapında yankılanmaya devam etmektedir. Örneğin, Avrupa'daki önde gelen aydınlanma filozofları üzerindeki Kur'an çevirilerinin muazzam etkisini belgeleyen el-Marsafy'nin (2009) Aydınlanma Kur'an'ına bakınız. Benzer şekilde, Spellberg (2013), Thomas Jefferson'ın Kur'an okumasının ABD Anayasası'nın şekillenmesi üzerindeki etkilerini belgeliyor.

5. Kurumsal ve Düzenleyici Boyut

Gerçek dünya sorunlarına etkili bir şekilde çözüm üretebilmek için manevi ve sosyal düzenlemeler, tamamlayıcı kurumsal ve yasal çerçevelerle desteklenmelidir. Geçmişte, İslam toplumları sosyal refahla ilgili sorunları çözmek için zengin bir kurumsal yapı ağı oluşturmuştur. Çatışan topluluklar kavramı etrafında şekillenen laik toplumlar, yerel kolektif eylem kapasitesinden yoksundur. Bu nedenle, kamu refahı hükümete bırakılmalıdır; bu tutum artık İslam dünyasında da benimsenmiştir. Tarihsel olarak, İslam toplumlarında topluluklar amaç birliği içindedir ve bu nedenle eylem topluluk düzeyine devredilebilir. Sosyal refah, bin yıldan fazla bir süre boyunca İslam medeniyeti boyunca bu şekilde yönetilmiştir.

Kurumsal ve yasal yapı, bir toplumun etik ve ahlaki taahhütlerini temsil eder. İslam, zenginlik açısından değil, fırsatlar açısından herkes için eşitliğe derinden bağlıdır. Bunu aşağıdaki noktaları ele alarak daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

1. Herkese eşit fırsat.
2. Vakıf, zekât, sadaka.
3. Loncalar, hizmet odaklılık, pazarlar ve pazar düzenlemesi.
4. Düzenleyici ve yasal çerçeve.

5.1. Fırsat Eşitliği: Eğitim ve İş Olanakları

Daha önce de belirtildiği gibi, Müslüman bir toplum, sağlık, eğitim, gıda, barınma ve istihdam olanaklarının sağlanması da dahil olmak üzere tüm üyelerinin temel ihtiyaçlarından kolektif olarak sorumludur. Ancak, bu hedefe ulaşma mekanizmaları, çağdaş sekülerleşmiş piyasa toplumlarından kökten farklıdır. Seküler toplumlar, ayrı ve çelişkili hedefler peşinde koşan bireylerden oluştuğu için, kolektif eylem için tek olası aracı hükümettir. Buna göre, neredeyse tüm önemli sosyal refah faaliyetleri hükümete bırakılmıştır. Buna karşılık, İslam, temel ihtiyaçların karşılanmasını toplumun tamamı için kolektif bir sorumluluk (farḍ al-kifāyah) haline getirir. Bu kolektif sorumluluk kavramı, Seyyid Ebu Hasan Ali Nadvi (1986) tarafından İslam'ın dünya medeniyetine yaptığı önemli katkılar arasında listelenmiştir. Farḍ al-kifāyah, bir toplum içinde işleyen bireyler ve kurumlar için genişleyen bir sorumluluk çemberi yaratır. İlk olarak, her birey kendi ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur. Kendisinin ve ailesi, büyükleri ve diğer muhtaç akrabaları gibi sosyal sorumluluk alanına girenlerin geçimini sağlaması bir ibadet biçimi olarak kabul edilir. Belirli bir aile veya topluluğun kendi kendine bakamayacak durumda olması halinde, onlara bakmak daha büyük toplulukların sorumluluğundadır. İhtiyaçlarından fazla kaynağa sahip olan herkes, yeterli kaynağa sahip olmayanlardan topluca sorumludur (11). Topluluk kaynaklarının bir araya gelmesi görevi yerine getiremediğinde, hükümet son çare olarak sorumludur.

Bu sorumlulukların tanınması ve yerine getirilmesi, İslam'ın en eski zamanlarına kadar uzanmaktadır. İslam'ın ikinci halifesi Ömer (Allah ondan razı olsun), gençken vergi ödemiş olan gayrimüslim bir vatandaşa, yaşlılığında geçiminin sağlanmasına hakkı olduğunu söylemiştir (Ebu Yusuf, 1979, s. 126). İlk devlet hastaneleri ve yetimhaneler, ayrıca dullar, engelliler ve yaşlılar için emekli maaşları onun zamanında kurulmuştur. Halife Ömer bin Abdül Aziz'in, "açlar, fakirler, bakımsız hastalar, yabancı ülkelerde tutsaklar, çok yaşlılar, çok sayıda bakmakla yükümlü oldukları kişiler olup az parası olanlar ve benzeri kişiler" için sorumlu olduğu ve Allah'a hesap vermek zorunda kalacağı endişesiyle ağıladığı rivayet edilir (İbn el-Atir, 1997, 4:119). Kaynaklar tüm ihtiyaçları karşılamaya yetmiyorsa, toplum Şariat'ın öngördüğü kurallara göre önceliklendirme yapmalıdır. Son çare olarak, bir topluluk kaynaklarını bir araya getirip eşit olarak paylaşabilir. Ömer'den (Allah ondan razı olsun) rivayet edildiğine göre:

Eğer insanları doyuracak param kalmasaydı ve tek çare, Allah bize yağmur yağdırıncaya kadar tüm hanelerin yiyeceklerini eşit sayıda kişiyle paylaşması ve herkesin ancak yarım doyurulması olsaydı, bunu yapardım. Çünkü insanlar yine de ihtiyaç duydukları yiyeceğin sadece yarısıyla hayatta kalabilirlerdi. (İbn Sa'ad, 1968, 3:316)

İslam toplumunda ekonomik güvenliğin sağlanmasının ardındaki motivasyonların, laik bir toplumdaki faydacı veya Rawlsçu ilkelerden kökten farklı olduğunu belirtmekte fayda var. Birincil amaç, bir topluluk oluşturmak için iyi niyet ve uyum yaratmaktır. Buna ek olarak, ekonomik güvenlik bireyleri daha yüksek manevi ve sosyal arayışlara yönelme özgürlüğüne de kavuşturur. İslam toplumunun ayrılmaz bir bileşeni olan fırsat eşitliğinin sağlanmasının anahtarı olan ekonomik güvenliğin iki yönü özellikle vurgulanmalıdır: Eğitim ve çalışma.

5.1.1. Eğitim

Temel ihtiyaçlar arasında eğitim özel bir öneme sahiptir. Eşit fırsatlara giden yoldur. Ayrıca, devletin ve vatandaşların insanların ahlaki gelişimini sağlama konusundaki ortak sorumluluğunun yerine getirilebileceği mükemmel bir kanal olması nedeniyle de özel bir rol oynar. İslam öğretileri eğitime son derece büyük önem vermektedir. Gençlere eğitim sağlamak toplumun ortak sorumluluğu olduğundan, bunun için para talep etme kavramı yoktu. İsteyen herkes için eğitim ücretsizdi. Bu, nadiren eşine rastlanan bir şekilde herkese eşit fırsatlar sağladı. Shalaby (1954), İslam medeniyetinin ilk 600 yılında eğitim yöntemlerinin, müfredatların, kurumların, kütüphanelerin, kadınların dahil edilmesinin ve eğitimin yaygınlığına dair diğer kanıtların tarihini vermektedir. Vakıflar aracılığıyla eğitime eşit erişim ve İslam toplumlarında öğrenmeye duyulan genel saygı, entelektüel elitleri içinde tüm sosyal sınıfların temsil edilmesine yol açmıştır. Kahf (1992), el-Syed'in (1989, s. 237-258) şu ifadesini aktarır: "Bazen Müslüman alimlerin

çoğunluğu toplumun fakir ve köle kesimlerinden gelirdi ve çoğu zaman yöneticilerin politikalarına şiddetle karşı çıkarlardı" (Kahf, 1992, s. 10).

Günümüzde yoksulluğun ve eşitsizliğin en önemli kaynaklarından biri, hem İslami toplumlarda hem de küresel ölçekte, eğitime eşit fırsatlara erişim eksikliğidir. Piyasa toplumunda her mal satılıktır. Devlet okullarının bulunduğu yerlerde bile, elitler daha kaliteli eğitim satın alabilirler. Parlak bir karşı örnek, tek bir ilkeye dayalı bir eğitim politikası oluşturan Finlandiya'dır: her çocuğun tam olarak aynı eğitim fırsatlarına erişimi olmalıdır (12). Bu, kavram olarak çok İslamidir ve muhtemelen yoksullukla ilişkili eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için gereken en önemli yeniliktir. Genel olarak, sosyal sağlık ve eğitim sistemlerine sahip Avrupa ülkeleri, eşit fırsatlar sağlama konusunda çok daha iyi performans göstermektedir. ABD gibi tamamen kapitalist ve piyasa odaklı ekonomiler çok kötü performans göstermekte, eğitim fırsatlarındaki aşırı eşitsizlikler sosyal hareketliliğin azalmasına ve dolayısıyla yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasına neden olmaktadır. İslami ülkeler genellikle kapitalist modelleri taklit etmiş ve sömürge öncesi dönemlerden kalma kurumsal yapılara dayalı alternatifler sunmakta başarısız olmuşlardır.

Eşit eğitim fırsatlarının sağlanamaması kadar önemli olan bir diğer nokta da doğru türde eğitimin sağlanamamasıdır. Kapitalist bir ekonomide eğitim, yalnızca para kazanmanın bir aracı olarak değerlendirilir. İslam'da ise eğitim, karakteri geliştirir, sosyal sorumlulukları, erdemleri öğretir ve zihni, kalbi ve ruhu eğitir. Bu daha geniş çok boyutlu eğitimin bazı yönleri, 20. yüzyılın başlarında Batı eğitim müfredatlarında mevcuttu. Ancak Julie Reuben'in (1996) Modern Üniversitenin Oluşumu: Entelektüel Dönüşüm ve Ahlakın Marjinalleştirilmesi adlı eserinde ayrıntılı olarak belirttiği gibi, bu unsurların tamamı kademeli olarak ortadan kaldırıldı ve eğitim, geçim sağlamak için gerekli olan tamamen teknik bir eğitime dönüştü. Bu durum, karakterde dramatik bir kayba yol açtı ve Batı'daki en iyi okulların mezunları ahlaki kaygı duymadan toplu katliamlar işliyor (13). Doğu'da da aynı eğitim eğilimleri, aynı derecede felaket sonuçlarla kopyalanıyor. Eksik olan manevi boyut, sempati ve şefkat eksikliğine yol açar ki bu da yoksulluğun önemli bir nedenidir (Zaman'ın 2017'deki Maneviyat ve Kalkınma üzerine verdiği konferansa bakınız).

5.1.2. Emek, ibadet olarak

Kur'an, insan hayatına son derece büyük değer vermektedir:

"Kim bir can kurtarırsa, sanki bütün insanlığı kurtarmış gibidir." (Kur'an, 5:32) "Yüksek kaliteli eğitim ve öğretime eşit erişim. Tüm vatandaşlara, etnik kökenlerine, yaşlarına, zenginliklerine veya yaşadıkları yere bakılmaksızın aynı eğitim fırsatları sunulmalıdır." (s. 6) (http://www.opf.fi/download/146428_Finnish_Education_in_a_Nutshell.pdf)

Hayatımızın anları o kadar kıymetlidir ki, dünyadaki tüm altın bile bir an daha fazla yaşam için fidye olarak yetmez. Hayatların parayla alınıp satılamayacağı göz önüne alındığında, İslam'ın mal üretimi ve emek kullanımı yöntemleri, kapitalist emek piyasalarından kökten farklıdır. Ne yazık ki, "İslam yabancı olarak geldi ve yabancı olacaktır" (el-Naisabouri, 1991, 1:130, hadis no. 145) kehaneti gerçekleşmiştir. Piyasa normları İslam toplumlarında o kadar derin kök salmıştır ki, İslam'ın özgün kavramları kaybolmuş ve unutulmuştur.

Piyasa toplumlarında kapitalistler kâr amacıyla mal üretir ve üretim sürecinde kullanılacak girdileri satın alırlar. Marx'ın belirttiği gibi, işçinin zamanı da tıpkı üretim sürecinde kullanılan diğer mallar ve girdiler gibi satın alınır. Bu durum, işçinin hayatını ve kaderini kontrol etme hakkını, ürettiği mallara sahip olma hakkını ve toplumla olan bağlarını kaybettiği ve anlamlı bir iş yapma hakkından mahrum bırakıldığı "yabancılaşmaya" yol açar (Marx, 1959). Prensip olarak, hem ekonomik teoriye hem de piyasaların işleyiş biçimine göre, işçi üretim sürecinde değiştirilebilir bir parçadır.

İslam, insan hayatını sonsuz derecede değerli, satın alınamayacak kadar kıymetli ve eşsiz olarak kabul eder. Birçok âlimin belirttiği gibi, İslam'da insanın temel sorununun ekonomik olmadığı ve ekonomik ilerlemenin insanlar için bir yaşam amacı veya hedefi olmadığı aşıkardır (Şafi, 1979, s. 4). Kutsal Kur'an'da, Yüce Allah bizden cennetin sonsuz ödülleri satın almak için canımızı ve mallarımızı satmamızı ister (Kur'an, 9:111). Bu dünyada sınırlı maddi kazançlar için hayatımızın önemli bir bölümünün satılmasını içeren sözleşmelerin hiçbir anlamı yoktur. Bu bakış açısı, emeğin ve mal ve hizmet üretimi için kullanımının radikal bir şekilde yeniden kavramsallaştırılmasını gerektirir. Özellikle, insan yalnızca ibadet amacıyla yaratılmıştır (Kur'an, 51:56), bu nedenle kabul edilebilir tek emek biçimleri ibadet olarak yerine getirilmelidir. Şimdi, bu dönüşümü gerçekleştirmek için İslami prensiplerin nasıl kullanıldığını ele alacağız.

İslam'da ekonomik faaliyetin ikincil statüsüne uygun olarak, kendinizi ve sorumlu olduğunuz herkesi geçindirmek için çalışmak, İslam'ın beş şartı gibi birincil dini görevlerden daha düşük öncelikli olsa da, dini bir görevdir. Dolayısıyla, kendimizi ve ailemizi beslemek için çalışmak bir ibadet şeklidir. Bu İslami emek anlayışı, kapitalist toplumların işleyişi için gerekli olan ekonomik zorunluluktan kaynaklanan çalışma zorunluluğundan birçok önemli yönden farklıdır.

Emek yükümlülüğü yalnızca yeterlilik düzeyiyle sınırlıdır; yani rahat bir yaşam sağlamak için çalışırız, ancak gösterişli tüketim ve zenginliğimizi sergilemek amacıyla gerekenden fazla kazanmak yasaktır.

Sürekli artan üretim seviyelerini gerektiren kapitalizm, aşırı tüketim arzuları yaratmaya ve bu yapay olarak yaratılan arzulara uygun aşırı üretim yaratmaya dayanır (14). Bu,

altın ve gümüş evlere kıyasla sade yaşam tarzlarının tercih edildiği bir İslam toplumunda caiz olmazdı.

İslam'ın gösteriştin ve aşırı tüketimden uzak, sade bir yaşam tarzını emretmesi nedeniyle, İslam toplumlarında kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın kapitalist toplumlara göre daha düşük olmasını beklerdik. Hayatın asıl amacı üretim ve tüketim değildir. Nitekim, tüketimi eleştiren birçok kişinin belirttiği gibi, yapay olarak yaratılan üretim-tüketim döngülerinin koşturmacası, mutluluğa gerçekten katkıda bulunan yaşam unsurlarının tadını çıkarmamızı engeller. Örneğin, David George (2001), piyasaların tercihlerimizi nasıl kirdettiğini ve refahımıza zarar veren arzular yarattığını yazmaktadır. Toplumsal değerler, topluluk, aile, arkadaşlar, spor ve sosyalleşme, sürekli artan yaşam standartlarına ayak uydurma baskısı nedeniyle mevcut olmayan zaman ve çaba gerektiren ücretsiz değerlerdir. Sonuç olarak, huzurevlerindeki insanlar, kariyer ve zenginlik peşinde koşarken arkadaşlarını ve ailelerini ihmal ettikleri için pişmanlık duyarlar (bkz. Ware, 2011).

Gereksiz ürünlerin üretimi azalacak olsa da, İslami toplumlar çileci değildir ve faydalı hizmetler ve ürünler bol ve verimli bir şekilde üretilecektir. Üretimdeki verimlilik, emeğin bir ibadet olarak algılanmasıyla yaratılır. Emek, hoş olmayan bir işi yaparken sıkça karşılaşılan "işten kaçma" sorunu, çalışma azmi göstererek geliri haram kıldığı için ortaya çıkmaz. Aynı zamanda, geçim için çalışma ihtiyacı azalır ve daha yüksek manevi ve sosyal uğraşlar için daha fazla zaman kalır. İslam'ın emek ve üretim çerçevesi, kapitalist bir toplumunkinden tamamen farklı ilkeler üzerine kurulmuştur.

İnsan motivasyonu üzerine yapılan çalışmalar, insanların çalışmaktan zevk aldığını ve işi, maddi faydalarından çok farklı birçok nedenden dolayı anlamlı bulunduğunu göstermektedir. İslami firmaların, çalışanlara saygı ve onurla davranması ve işveren ile çalışanlar arasında sosyal statü (özellikle giyim, barınma ve gıda) açısından eşitliği koruması gerekmektedir. İslam teorisi, işveren ve çalışanı, topluma değerli mal ve hizmetler sunmak için iş birliği içinde çalışan kişiler olarak görmektedir. Bu çerçevede, tüm işler anlamlı hale gelir çünkü insanlara hizmet etmek bir ibadet biçimidir. Bir camiye temizleyen sıradan bir işçi bile, toplumsal refaha değerli bir katkıda bulunduğunu hisseder. İhtiyaçlar ve yapay olarak yüksek yaşam standartlarına bağımlılık tarafından yönlendirilen kapitalist emek satın alımı, anomi ve yabancılaşmaya yol açar ve yoksulluğun yarattığı derin yoksunluklar arasında yer alan amaçsızlık ve onur eksikliği duygusuna neden olur. Kapitalist sistemlerde iş, para ile telafi edilen hoş olmayan bir görevdir. Bu da işten kaçınma ve denetim sorunlarına yol açar. İslam, işi ibadete dönüştürerek, bu sorunlarla başa çıkmak ve üstesinden gelmek için bize araçlar sunmaktadır; ancak bu çözümler şu anda yalnızca İslam tarihi kitaplarında mevcuttur.

5.2. Zekât, Sadaka ve Vakıflar

Gerçek dünyada etki yaratabilmek için, İslam öğretilerinde güçlü bir şekilde somutlaşan cömertlik, şefkat ve sorumluluk ruhunun, uygulanması için kurumsal yapılar şeklinde somut bir ifade bulması gerekir. Bu yapılar arasında en önemlileri zekât (zorunlu sadaka), sadaka (gönüllü sadaka) ve vakıflar (uzun vadeli amaçlar için kurumsal sadaka)dır.

İslam'ın beş şartından biri olan zekât, zenginler için bir öz arınma aracı ve aynı zamanda yoksullara karşı kolektif sorumluluklarımızı yerine getirmenin kurumsal bir yoludur. Tarihsel olarak, yoksulluğun giderilmesinde güçlü bir araç olmuştur. Sömürgeleştirme, İslam topraklarında sosyal refahın sağlanmasına yönelik işlevsel sistemleri yok etmiş ve merkeze bağımlı olacak şekilde tasarlanmış çevresel kapitalist kurumsal yapılar yaratmıştır. Amaçsız servet biriktirme kapitalist ruhunu yansıtan bu kurumlar, İslami değerlerle çatışmakta ve sosyal refahın sağlanmasında sömürge öncesi yöntemlere dönüşü engellemektedir. Zekât daha önce hükümet tarafından toplanıp kamu refahı için verimli bir şekilde kullanılırken, şimdi rastgele ve geçici özel hayır işlerine indirgenmiştir. Bununla birlikte, zekâtın yoksulluğa sistematik ve köklü uzun vadeli çözümler yaratmanın temeli olarak potansiyeli giderek daha fazla kabul görmektedir; örneğin, Zekât Yönetimi Merkezi'nin (15) Bangladeş girişimine bakınız.

Kapitalizmin ruhu servet biriktirmek iken, İslam'ın ruhu fazla serveti başkalarına harcamaktır:

...Sana ne kadar harcayacaklarını soruyorlar; De ki: "İhtiyaçlarınızın ötesinde olan bu kadardır." (Kuran, 2:219)

Peygamberimiz (Allah'ın salat ve selamı ona olsun), fazla serveti olanların, gelirlerini belirli hayır işlerine ayıracak kurumlar kurmalarını ve böylece ebediyen sevap kazanmalarını tavsiye etmiştir. Tarihsel olarak, vakıflar İslam toplumlarında sosyal refahın sağlanmasında merkezi bir araç olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının yaklaşık üçte birinin bu tür vakıflara ayrıldığı tahmin edilmektedir (Kahf, 1992, s. 9). Vakıflar, zengin ve canlı bir sivil toplumun temelini oluşturmuş ve kentsel alanı şekillendirmiştir. İslam kentlerindeki kamusal ortamın büyük bir kısmı aslında vakıflar sayesinde ortaya çıkmıştır. Sait ve Lim (2006), vakıf sisteminin "İslam topraklarında yüzyıllarca servetin yeniden dağıtımında başarılı olduğunu" (s. 156) ve Kur'an emirlerine uygun olarak adil sonuçlara ve servetin dolaşımına yol açtığını yazmaktadır. Özellikle bu vakıflar, Osmanlı halifelerinin kendilerini halka sosyal hizmet sunmaktan sorumlu görmedikleri ölçüde, toplum merkezli ve toplum odaklı bir yaklaşımla sosyal ihtiyaçları yeterince karşılamıştır. Dolayısıyla, bu kurumlar, insanların ihtiyaçlarını

karşılama için mevcut Avrupa refah devleti modeline tarihsel olarak kanıtlanmış İslami bir alternatif oluşturmaktadır. İslami metodolojinin iki belirgin avantajı vardır:

1. Vakıflar yerel olarak kurulmuş ve yönetiliyordu. Devlet tarafından işletilen sistemlere kıyasla çok daha fazla yerel bilgiye sahiplerdi ve bu nedenle daha verimli çalışabiliyorlardı.
2. İslam'ın sosyal kurumların sorumluluk duygusunu aşılması, sosyal bağları güçlendirmesi ve sosyal farkındalığı artırması gerektiği yönündeki şartı da bu sistemle yerine getirilmiştir.

Günümüzde Müslümanlar arasında vakıf kurumunun yeniden canlandırılması ve geçmişte sahip olduğu merkezi öneme kavuşturulması gerektiği konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Sait ve Lim (2006), Kuveyt'in bu alanda öncülük ettiğini belirterek, gerekli reformlardan bazılarını tartışmaktadır.

5.3. İslami İş Modelleri

İslam, geçim kaynağı olarak ticarete büyük önem verir. Bir hadise göre, dürüst tüccar şehitler, evliyalara ve peygamberlerle aynı mertebededir (Tirmizi, 1975, 3:507, hadis no. 1209). Çünkü İslam prensiplerine göre yapılan ticaret, üçlü bir ibadettir. Standart Batı modellerinde, ticaretin tek amacı kar elde etmektir ve hizmet sunmak bu amaca ulaşmanın bir aracıdır. Ancak İslami iş modelleri bu ilişkiyi tersine çevirir. İslami bir işletmenin amacı topluma hizmet sunmaktır ve kar elde etmek bu hizmeti sürdürmenin bir aracıdır. Para, Kur'an'ın şu ayetine uygun olarak Allah rızası için (Şeriat'ta izin verilen herhangi bir amaç için) harcanmak niyetiyle kazanıldığında, ibadet haline gelir:

Fakat altın ve gümüş hazineleri biriktirip de bunları Allah yolunda harcamayanlara gelince, onlara ahirette şiddetli bir azap haberini ver.(16) (Kuran, 9:34)

Müslüman bir iş insanı, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanır ki bu bir ibadettir. Ayrıca, hem topluma hizmet ederek hem de çalışanlarına geçim kaynağı sağlayarak istihdam yaratır. Buna ek olarak, işletmenin kendisi insanlara ürün ve hizmet sunar; bu da bir ibadet ve bereket kaynağıdır. Bir hadise göre, "Hizmet veya mal sağlayan kişi mübarektir" (İbn Majah, 2009, 3:282, hadis no. 2154).

İşletmenin amacını kâr yerine hizmet olarak belirlemek, önde gelen üniversitelerdeki MBA programlarında öğretilen ve küresel olarak taklit edilen modellerden radikal bir şekilde farklı bir model yaratır. Batı'nın şirket teorileri, milyonlarca insanın hayatını yok eden ve gezegeni yok etme tehdidi oluşturan kurumsal kâr arayışına izin vererek, son derece tehlikeli bir dönüş almıştır (17). Şirkete özerklik, insanlara tanınan aynı haklar verilmiş, ancak hiçbir sorumluluk verilmemiştir (bkz. Parkinson, 1995). İnsanların 'ifade özgürlüğüne' sahip olduğu fikri, şirketlere kongre temsilcilerine keyfi olarak yüksek kampanya bağışları yapma hakkı sağlamak için kullanılmış (bkz. Epps, 2011), bu da fiilen

hükümete rüşvet vermelerine olanak tanımıştır. Birçok yazar, dünyanın her yerinde kurumsal gücün hükümetler üzerindeki baskısını belgelemiştir (Korten, 2015).

İslam, kâr güdüsü yerine hizmet güdüsünü firmaların itici gücü olarak sunar. Bu, firma teorisinde radikal değişikliklere yol açar. Kâr amacı güden firmalar çevreyi kirletecek, çevresel hasara neden olacak, güvenli olmayan ürünlerin ve ilaçların satışını savunacak ve gerekli ürünler için fahiş fiyatlar talep edecekken, hizmet odaklı firmalar bu tür davranışlarda bulunmaz. Hizmet güdüsü, firmanın yönetimini bir ibadet eylemine dönüştürür, ancak aynı zamanda kâr amacı güden firmaların karşılaşmadığı ağır bir sorumluluk yükü de yaratır. Hizmet odaklı firmanın en önemli unsuru, insanlığa sağlanan hizmet miktarıdır; bu hizmette, dışsalılıklar, çevreye ve topluma verilen zararlar ve çalışanlara verilen zararlar da hesaba katılmalıdır. İslam işletmeleri üzerine yapılan çalışmalar – İslam İspanyası ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki loncalar – sorumlu davranışlarını ve piyasanın kaldıracabileceğinden daha fazla (yaklaşık %10) adil bir kâr elde etmek için fiyat belirlediklerini göstermektedir (bkz. Zarinebaf, 2007). Bu durum, hayat kurtaran ilaçlar için fahiş fiyatlar talep eden ve bunu yaptıkları araştırmalar için gerekliliği gibi göstererek milyarlarca dolar kar elde eden büyük ilaç şirketleriyle karşılaştırılabilir. Sağlık hizmetlerinin yükünü yoksulların omuzlarına yüklemek ve temel sağlık hizmetlerinin aşırı fiyatlandırılması, kapitalizmin bir özelliğidir ve bu da dünyanın dört bir yanındaki yoksullar için en zor sorunları yaratır.

Yasal ve Düzenleyici Çerçeve

Polanyi'nin (1944) temel teması, piyasaların toplumlara zarar vermesi değil, düzenlenmemiş piyasaların topluma büyük zararlar vermesidir. Bu bağlamda, piyasaların düzenlenmesi için hisbah kurumu, Hz. Muhammed'e (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) kadar uzanmaktadır. Ekonomik teori, firmaların kar amacı güden davranışlarının topluma verdiği zararları kabul eder ve bunu "piyasa başarısızlığı" olarak adlandırır. İslam'da, firmaların bu tür sorumsuz davranışlardan kaçınmaları teşvik edilir ve uyumluluğu sağlamak için düzenleyici ve yasal mekanizmalar oluşturulur. Naz (1999), kamu refahı için geniş bir sorumluluk yelpazesini içeren hisbah'ın kapsamlı bir incelemesini sunmaktadır. İslam'ın ilk günlerinden beri faaliyette olan yarı yargısal kurum hisbah, kamu sağlığını ve çıkarlarını koruyan ve geliştiren, tüketicileri koruyan, iş ve işçi anlaşmazlıklarını çözen, iyi piyasa davranışlarını teşvik eden ve bunların uygulanmasını sağlayan koşulları belirlemekle görevlidir. Piyasa alanında, hisbah, ağırlık ve ölçülerin resmi standartta olmasını sağlamıştır; Kalite damgaları sağladı; çeşitli yollarla satılan malların standart kalitede olmasını sağladı; sahte reklamlara, fiyat artırmak için stokçuluğa, gizli anlaşmalara ve tekelci eylemlere karşı önlem aldı; ve genel olarak kamu yararını korudu. Nehirlerin veya çevrenin kirlenmesi gibi konular da

ishbenin yetki alanına girer. Bu farklı rollerin ve İslam tarihinin farklı dönemlerindeki uygulamalarının incelenmesi Naz'ın (1999) 5. Bölümünde verilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konu, Mancur Olson'ın (2009) Kolektif Eylemin Mantığı adlı eserinde sunduğu içgörüdür. Az sayıda insanın bir araya gelerek kolektif hareket edip büyük faydalar sağlayabildiği alanlarda, her biri küçük kayıplar yaşayan büyük bir grubun kolektif çıkarlarını korumak için kolayca bir araya gelemediği durumlarda, kamu yararına zarar verecek eylemlerde bulunabilirler. Bu durum, %1'lik kesimin %99'luk kesimi sömürmesine olanak tanır ve kamuya çok çeşitli kayıp ve zararların kaynağıdır. Yoksulluğun yarattığı sorunları daha da kötüleştirir. İslam, zayıfların ve ezilenlerin kolektif çıkarlarını korumak için tasarlanmış bir kurum şeklinde etkili bir çözüm sunmaktadır.

6. Sonuç Açıklamaları

Son araştırmalar, yoksulluğun yaşamın birçok boyutunda yoksunluklardan oluşan çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut ana akım yaklaşımlar, para boyutuna çok dar bir şekilde odaklanmakta ve hem sorunun hem de çözümün bir parçası olabilecek hayati sosyal ve manevi yönleri ihmal etmektedir. Rutin olarak ihmal edilen son derece önemli bir unsur ise güçtür. Çağdaş ekonomik sistemler, en zengin kesime, en alttaki %90'ın hayal bile edemeyeceği ayrıcalıklar sağlamaktadır. Bu durum, onların aradaki uçurumu daha da genişletmelerini mümkün kılmakta ve güçlendirmektedir.

Yoksulluğu hafifletmeye yönelik mevcut çabalar, yalnızca protestocuları yatıştırmak için tasarlanmıştır. Bu çabalar, yoksulluğu tanımlamaya, ölçmeye ve nasıl hafifletilebileceğini düşünmeye çalıştığımız yanılsamasını yaratmaktadır. Bu çabaların merkezinde, ekonomik sorunun kökeninde "kıtlık" olduğu yönündeki yanlış ve yanıltıcı fikir yer almaktadır; bu fikre karşı bir yanıt için Zaman'a (2010a; 2012) bakınız. Kıtlığın yanlış teşhisi, yoksulluğun çaresi olarak büyüme yoluyla zenginliği artırmaya yönelik mevcut çabalara yol açmaktadır. Aslında, bu süreçte üretilen ek zenginlik, zengin ve güçlüler tarafından ele geçirilmekte ve artan büyümeyle birlikte artan eşitsizlik ve yoksulluğa yol açmaktadır.

İslam öğretileri, yoksulluğa ve eşitsizliğe yol açanın kıtlık değil, mevcut servetin ve maddi varlıkların kötüye kullanılması olduğunu savunmaktadır. Çözümler, daha fazla servet biriktirmek değil, zenginlerden fakirlere servetin yeniden dağıtılmasını gerektirir. Dahası, zenginler güçlü oldukları için bu yeniden dağıtım zorla gerçekleştirilemez. Herkesin kalbinde var olan sempati ve şefkat duygularını uyandırarak gerçekleştirilebilir. Açgözlülüğün servet birikimine yol açacağı ve bunun da sonunda yoksulluğu ortadan kaldıracağı yanılgısı nedeniyle, Batı açgözlülüğü teşvik etmiş ve

meşrulaştırmıştır (18). Bu, çevremizde gördüğümüz dünyada büyük miktarda lüks ve zenginliğin, büyük miktarda sefalet ve yoksullukla birlikte var olduğu bir duruma yol açmıştır. Zenginlerin açgözlülüğü, servetlerini fakirlere yardım etmek için kullanmalarını engellemektedir:

Ve aralarında, Allah'a şöyle yemin edenler de vardır: “Eğer Allah bize lütfundan bir şey verirse, elbette sadaka vereceğiz ve elbette salihlerden olacağız!” Fakat Allah onlara lütfundan bir şey verdiğinde, ona cimrice sarılırlar ve inatçılıklarıyla verdikleri sözlerden dönerler. (Kur'an, 9:75-76)

İslam, sadaka verebilmek için zenginlik peşinde koşmak yerine, sahip olduğumuz her şeyden sadaka vermeyi öğretir. Bu cömertlik ve verme anlayışı, sahip olanların sahip olmayanlardan sorumlu hissettiği bir topluma yol açar. Bu da yoksulluğa çözüm getirir.

Yoksulluğa rekabet ve açgözlülük çerçevesinde çözüm bulabileceğimiz fikri ciddi bir yanılgıdır. İslam ekonomisi cömertlik ve işbirliği ilkelerine dayanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, toplumun temelidir; burada kimse ciddi anlamda yoksun kalmaması için birbirimize yardım ederiz. Bin yıldır İslam toplumu, azınlıklar ve kadınlar da dahil olmak üzere tüm vatandaşlarının sağlık, eğitim, barınma, gıda ve sosyal refah ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. Bu, manevi, sosyal, kurumsal ve hukuki mekanizmalara dayalı geniş bir yelpazede mekanizmalar kullanan çok boyutlu bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Bunlar, yoksulların onur, saygınlık, eşitlik, adalet ve mevcut yaklaşımların ele almadığı birçok başka boyuttaki ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Batı'nın dünyayı fethiyle birlikte bu kurumlar ve düşünce biçimleri yok edildi ve unutuldu. Acımasız ve sefil sömürgeleştirme sürecinin meşrulaştırılması, milyarlarca insanın sefaleti karşısında zengin ve güçlülerin lüks yaşam tarzlarını hoş gören, hatta kutlayan acımasız ideolojilerin geliştirilmesini gerektirdi. İslam'ın gerektirdiği alternatif bakış açısı, Mahbubul Haq tarafından "insanlar hem gelişmenin aracı hem de amacıdır" (Haq, 1995, s. 3) şeklinde özetlenmiştir. Yani, İslam'ın gerektirdiği gibi, insanlığın manevi ve sosyal gelişimine odaklanırsak, daha büyük sorunların çözümlerine ulaşırız. Şimdi ise, zengin miraslarına bakmak yerine, Müslümanlar aileleri, toplulukları ve zayıfların ve ezilenlerin beslenmesi için gerekli ortamı yok eden ve eşitsizliklerde büyük artışlara yol açan kapitalist piyasa ekonomilerinden çözümler arıyorlar. Kur'an'da belirtildiği gibi

De ki: "Allah'ın bu lütfu ve rahmeti (yani Kur'an) ile sevinsinler; bu, onların biriktireceklerinden daha hayırlıdır!" (Kur'an, 10:58)

Gerçekten de, Kur'an'ın yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarına sunduğu zengin ve çok boyutlu çözüm setinin, yoksulluk üzerine yazılmış geniş literatürde mevcut olan her şeyden çok daha iyi olduğu doğrudur. Genel olarak bu literatür, açgözlülük ve rekabetin

kapitalist çerçevesini veri olarak kabul eder ve bu çerçeve içinde çözümler bulmaya çalışır. İslam, yabancı olarak geldi ve dünyayı devrimleştirdi. Sunduğu kavramsal çerçeve devrim niteliğindedir ve insanlığın şu anda karşı karşıya olduğu derin ve zor sorunlara çözümler sunmaktadır. Müslümanların, dünyaya yol gösterici ışık olma sorumluluğunu üstlenip üstlenemeyecekleri ise henüz belli değil.

Notlar

(1) Temel referanslar, siyasi ve ekonomik geçişler üzerine Polanyi (1944), ahlaki düşüncedeki değişiklikler üzerine Tawney (1937) ve sosyal bilimler için teorik çerçevelerdeki değişiklikler üzerine Manicas'tır (1987).

(2) Bkz. C. K. Raju: Bilim Batı Kökenli midir veya Jack Goody: Tarihin Çalınması.

(3) Ayrıntılar için Zaman'a (2011) "Avrupa'nın Seküler Düşünceye Geçiş: Müslümanlar İçin Dersler" başlıklı makaleye bakınız.

(4) Tawney'nin (1937) uzun uzadıya tartıştığı gibi, “beden” metaforu, modern öncesi Avrupa yazılarında toplum için kullanılır. Bu, eşitsizliğin doğal ve hatta gerekli olarak kabul edilmesini ima eder; bu, yukarıda alıntılanan Kur'an ayeti (43:32) ile tam olarak uyumludur. Vücudun farklı kısımları, ayak, baş, kollar, kalp vb. hepsi son derece farklı işlevler yerine getirir ve eşitlik söz konusu değildir. Bununla birlikte, tüm parçalar uyum içinde hareket eder ve organik bir bütün içinde birleşir. İslam öğretilerinde de ümmeti tek bir beden olarak tanımlayan ve bir parçası yaralandığında tüm bedenin acıyı hissettiğini söyleyen tam olarak aynı metafor kullanılır.

(5) Wikipedia'daki veriler Lüksemburg'un 103.199 ABD doları olduğunu gösterirken, en yoksul 25 ülkenin kişi başına düşen GSYİH'si 1000 ABD dolarının altındadır. ([https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita)).

(6) Stavrianos'tan alıntı (1981, s. 34-35): “Sömürge halklarının “geri kalmışlığı” doğal kabul ediliyordu. “Yerliler”, Avrupalı yöneticilerinden doğuştan farklı ve aşağı olarak görülüyordu... Sömürge yönetimi genellikle, yaygın geri kalmışlığın nedeni değil, tek uygulanabilir çözümü olarak kabul ediliyordu... Üçüncü Dünya'nın az gelişmişliği ve Birinci Dünya'nın gelişmesinin izole ve ayrı olaylar olmadığı anlaşılmaya başlanıyor. Aksine, bunlar organik ve işlevsel olarak birbirleriyle ilişkilidir. Az gelişmişlik, Batı uluslarının öncülük ettiği sanayileşme yolunu izleyerek aşılabacak birincil veya orijinal bir durum değildir. İkincisi, bugün çevre bölgelerin az gelişmiş olduğu ölçüde aşırı gelişmiştir. Gelişmişlik ve az gelişmişlik durumları aynı madalyonun iki yüzüdür.”

(7) Zaman (2010b), İslam ekonomisi bağlamında Polanyi'nin (1944) bir incelemesini ve özetini sunmaktadır.

(8) Cohen ve Harcourt (2003), Joan Robinson tarafından başlatılan Cambridge Sermaye Tartışmasının hiçbir zaman çözülmeyişi göstermektedir. Bu nedenle, sermaye ve emek arasında bu simetri görünümünü yaratmak için kullanılan "sermaye" yapısı haklı gösterilemez. Bununla birlikte, tartışma örtbas edildi ve aynı teoriyi kullanmaya devam eden ders kitaplarında nadiren bahsediliyor.

(9) Marshall Hodgson (2009) iyi bir genel bakış sunuyor.

(10) Çok boyutlu yoksulluk üzerine yapılan çok sayıda teorik ve pratik araştırmaya ilişkin kısa giriş ve kılavuzlar, Oxford Yoksulluk ve İnsan Gelişimi Girişimi'nin web sitesi olan <http://ophi.org.uk> adresinden edinilebilir.

(11) Bireysel özgürlüğün radikal liberal anlayışlarıyla olan çarpıcı zıtlığı göz önünde bulundurun; önde gelen savunucularından Gauthier (1986) şöyle yazıyor: “Zengin adam havyar ve şampanya ile ziyafet çekebilirken, fakir kadın onun kapısında açlıktan ölebilir. Ve eğer bu, adamın onları kuşlarına yedirme zevkinden mahrum kalmasına neden olarsa, sofrasından kırıntıları bile alamaz” (s. 218).

(12) Bakınız: Finlandiya eğitiminin özeti: “Finlandiya eğitiminin temel ilkelerinden biri, tüm insanların sahip olması gerektiridir.”

(13) Bkz. David Halberstam (2002) veya David Glover (2001).

(14) Örneğin, tüketim kültürünün insanları ihtiyaç duymadıkları şeyleri satın almaya nasıl teşvik ettiğini ve basitleştirme ve yavaşlatma yönündeki bilinçli adımların hayatlarımızı nasıl iyileştirebileceğini görmek için Julie Schor'a (1999) bakın.

(15) <http://czm-bd.org/history>

(16) Kur'an, zenginliğin bir amaca ulaşmak için bir araç olduğu ve kendi başına aranacak bir amaç olmadığı yönündeki Aristoteles'e kadar uzanan geleneksel görüşlerle uyumludur. Bunun aksine, Büyük Dönüşüm tarafından yaratılan bir piyasa toplumu, zenginliği bir amaç haline getirir. Örneğin, Max Weber (1930), kapitalizmin ruhunun “giderek daha fazla para kazanmak... kendi başına bir amaç olarak... tamamen aşkın ve kesinlikle akıl dışı görünmektedir. İnsan, hayatının nihai amacı olarak para kazanmaya, edinmeye bağımlıdır” diye yazmaktadır (s. 53).

(17) Harvard MBA profesörü Zuboff (2009) şöyle yazıyor: “Çeyrek asır boyunca Harvard İşletme Okulu'nda profesör olarak çalıştım, bunun 15 yılı MBA programında ders vermekle geçti. Meslektaşlarım ve benim öğrettiğimiz şeylerin çoğunun gerçek acılara neden olduğuna, servet yaratımını bastırıldığına, dünya ekonomisini istikrarsızlaştırdığına ve ABD'nin başrol oynadığı 20. yüzyıl kapitalizminin çöküşünü hızlandırdığına inanmaya başladım” (Business Week, Görüş, 2 Temmuz 2009).

(18) Bu hatanın klasik bir ifadesi Keynes'in şu sözleridir: “İnsan niteliklerinin en tiksindirici olanlarından bazılarını [para sevgisi] en yüksek erdemler konumuna yükselttik... En az yüz yıl daha kendimize ve herkese iyinin çirkin, çirkinin de iyi olduğunu iddia etmeliyiz; çünkü çirkin faydalıdır, iyi ise değildir. Ağgözlülük, tefecilik ve ihtiyat, bir süre daha tanrılarımız olmalı. Çünkü ancak bunlar bizi ekonomik zorunluluk tüneline gün ışığına çıkarabilir” (Keynes, 1933, s. 369-372).

Referanslar

- Abu Dawood, Sulaiman bin Ashath. (2009). Sunan Abi Dawood, Beirut: Dar al-Risalah al-Aalamiyyah.
- Abu Yusuf, Yaqoob bin Ibrahim. (1979). Kitab al- Kharaj [The Book of Taxation]. Beirut: Dar al- Ma'rifah.
- al-Bukhari, Muhammad bin Ismail. (1422H [2001]). Sahih al-Bukhari. Beirut: Dar Tawq al-Najah.
- al-Bayhaqi, Ahmad bin al-Hussain. (2003). Shu'ab al- Īmān [Branches of Īmān]. Riyadh: Maktabah al-Rushd.
- Cohen, A. J., & Harcourt, G. C. (2003). Retrospectives: whatever happened to the Cambridge capital theory controversies? *Journal of Economic Perspectives*, 17(1), 199-214.
- Easterlin, R. A., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness-income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 107(52), 22463-22468.
- Epps, G. (2011, June 23). Constitutional Myth #5: Corporations Have the Same Free-Speech Rights as Individuals. *The Atlantic*. Retrieved from: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2011/06/constitutional-myth-5-corporations-have-the-same-freespeech-rights-as-individuals/240874/>
- Galbraith, J. K. (1998). *The affluent society*. Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Harcourt, 1998.
- Gauthier, D. (1986). *Morals by Agreement*. Oxford: Clarendon Press.
- George, D. L. (2001). *Preference Pollution: How markets create the desires we dislike*. Michigan: University of Michigan Press.
- al-Ghazali, Muhammad bin Muhammad. (2005). *Ihya' Uloom al-Din*. Beirut: Dar Ibn Hazm.
- Glover, J. (2001). *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

- Goodwin, N. R., Ackerman, F., & Kiron, D. (Eds.). (1997). *The Consumer Society*. Washington, DC, and Covelo, CA: Island Press.
- Goody, J. (2012). *The Theft of History*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Halberstam, D. (2002). *The best and the brightest*. New York: Modern Library.
- Haq, M. (1995). *Reflections on Human Development: How the focus of development economics shifted from national income accounting to people-centred policies, told by one of the chief architects of the new paradigm*. New York: Oxford University Press.
- Himmelfarb, Gertrude. (1984). *The Idea of Poverty: England in the early Industrial Age*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hodgson, M. G. S. (2009). *The Venture of Islam, Volume 1: The Classical Age of Islam*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hobbes, T. (1949). *De Cive OR The Citizen*. S. P. Lamprecht (Ed.). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Hobbes, T. (1909). *Leviathan*. Oxford: Clarendon Press.
- Huntington, S. P. (2011). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World*. New York: Simon & Schuster.
- Ibn al-Atheer, Ali bin Abi al-Karam. (1997). *Al-Kāmil fi al-Tārikh [The Comprehensive History]*. Beirut: Dar al-Kitab al-‘Arabi.
- Ibn Majah, Muhammad bin Yazid. (2009). *Sunan Ibn Majah*. Beirut: Dar al-Risaalah al-‘Alamiyyah.
- Ibn Sa’ad, Muhammad bin Sa’ad. (1968). *Al-Tabaqāt al-Kubrā*. Beirut: Dar Saadir.
- Ibn al-Sary, Hannad. (1985). *Al-Zuhd*. Kuwait: Dar AlKhulafa’ lil-Kitab al-Islami.
- Kahf, Monzer. (1992). *Waqf and its Socio-political Aspects*. Draft Discussion paper. Jeddah: Islamic Research and Training Institute. Retrieved from: monzer.kahf.com/papers/english/WAQF_and_its_Sociopolitical_Aspects.pdf
- Keynes, J. M. (1933). *Economic Possibilities for our Grandchildren (1930)*. In *Essays in Persuasion* (pp. 358-373). London: Macmillan and Co.
- Korten, D. C. (2015). *When Corporations Rule the World (3rd ed.)*. California: Berrett-Koehler Publishers.
- Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want*. New York: Penguin Group.
- Manicas, P. T. (1987). *A History and Philosophy of the Social Sciences*. New York: Basil Blackwell.

- Mankiw, N. G., & Taylor, M. P. (2007). *Macroeconomics European Edition* (6th ed.). VA: Worth Publishers.
- Marglin, S. (2008). *The Dismal Science: How thinking like an economist undermines community*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- el-Marsafy, Ziad. (2009). *The Enlightenment Qur'an: The Politics of Translation and the Construction of Islam*. London: Oneworld Publications.
- Marx, Karl. (1959). *Economic & Philosophic Manuscripts of 1844* (Martin Milligan, Trans.). Moscow: Progress Publishers.
- Menocal, M. R. (2002). *The Ornament of the World: How Jews, Christians, and Muslims Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*. Boston: Little, Brown and Company.
- Nadvi, Syed Abul Hassan Ali. (1986). *Tahzeeb aur Tamaddun par Islam kay Ihsanat aur Asarat*. [The Gifts and Effects of Islam on World Culture and Civilization]. Karachi: Majlis-e-Nashriat-e-Islam.
- al-Naisabouri, Muslim bin al-Hajjaj. (1991). *Sahih Muslim*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi.
- Naz, M. S. (1999). *Islami Riyasat main Muhtasib ka Kirdar* [The Role of the Muhtasib in an Islamic State]. Islamabad: Islamic Research Institute, International Islamic University Islamabad.
- Oakeshott, M. (1975). *On Human Conduct*. Oxford: Clarendon Press.
- Olson, M. (2009). *The logic of collective action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parkinson, J. E. (1995). *Corporate power and responsibility: Issues in the theory of company law*. Oxford: Clarendon Press.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. New York: Farrar & Rinehart Inc.
- Raju, C. K. (2009). *Dissenting knowledges pamphlet series (no. 8). Is Science Western in Origin?* New Delhi, India: Daanish Books.
- Reuben, J. A. (1996). *The making of the modern university: Intellectual transformation and the marginalization of morality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Robbins, R. H. (1999). *Global Problems and the Culture of Capitalism*. Boston: Allyn & Bacon.
- Sait, S., & Lim, H. (2006). *Land, Law and Islam: Property and Human Rights in the Muslim World*. London: Zed Books.

- Schor, J. B. (1999). *The overspent American: Why we want what we don't need*. New York: Harper- Perennial.
- Sen, Amartya. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, And Scrutiny* (Social Development Papers No. 1, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank). Retrieved from: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf>
- Shafi, Mufti Muhammad. (1979). *Distribution of Wealth in Islam* (Muhammad Hasan Askari, & Karrar Husain, Trans.). Karachi: Begum Aisha Bawany Wakf.
- Shalaby, Ahmed. (1954). *History of Muslim Education*. Beirut: Dar al-Kashaf.
- Skidelsky, R. (2001). *Keynes and the Ethics of Capitalism*. Paper presented at Boston College, Chestnut Hill, MA. Retrieved from: <http://www.oocities.org/monedem/keyn.html>
- al-Shaibani, Ahmad bin Hanbal. (2001). *Musnad al- Imam Ahmad bin Hanbal*. Beirut: Mu'assasah Al- Risalah.
- Spellberg, D. A. (2013). *Thomas Jefferson's Qur'an: Islam and the Founders*. New York: Vintage Books.
- Stavrianos, L. S. (1981). *Global Rift: The Third World Comes of Age*. New York: William Morrow & Co.
- al-Tabarani, Sulaiman bin Ahmad. (1994). *Al-Mu'jam al-Kabeer*. Cairo: Maktabah Ibn Taymiyyah.
- al-Tabarani, Sulaiman bin Ahmad. (1995). *Al-Mu'jam al-Awsat*. Cairo: Dar al-Haramain.
- Tawney, R. H. (1937). *Religion and the Rise of Capitalism* (revised edition). New York: Harcourt, Brace and World, Inc.
- al-Tirmidhi, Muhammad bin Eisa. (1975). *Sunan al- Tirmidhi*. Cairo: Makatabah wa Matba'ah Mustafa al- Babi al-Halabi.
- Toynbee, A. J. (1948). *Civilization on Trial*. New York: Oxford University Press.
- Veblen, T. (1899). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. New York: The Macmillan Company.
- Ware, B. (2011). *The Top Five Regrets of the Dying: A Life Transformed by the Dearly Departing*. California: Balboa Press.
- Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (T. Parsons, Trans.). London: George Allen & Unwin Ltd.

Zain al-'Abideen, Ali bin al-Husain. (n.d.). Treatise on Rights (Risalat Al-Huquq). Retrieved from: <https://www.al-islam.org/treatise-rights-risalat-alhuquq-imam-zain-ul-abideen/rights-others#32-rightneighbour>

Zaman, Asad. (2010a). Scarcity: East and West. Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, 6(1), 87- 104.

Zaman, Asad. (2010b). The Rise and Fall of the Market Economy. Review of Islamic Economics, 14(2), 123- 155.

Zaman, Asad. (2011). European Transition to Secular Thought: Lessons for Muslims. Unpublished Draft Discussion Paper. Retrieved from: <https://sites.google.com/site/zamanislamic econ/extracredit/non-eurocentric-history/european-historylessons-for-muslims>

Zaman, Asad. (2012). The Normative Foundations of Scarcity. Real-World Economics Review, 61, 22-39.

Zaman, Asad. [AZ Islamic Economics]. (2017, Jan 28) Spirituality & Development: Part 1, Spirituality (Lecture at Center of Development Studies, University of Cambridge) [video file]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=urs-EkFa5go>

Zarinebaf, Fariba. (2007, November). Ottoman Guilds and the State in 18 th Century Istanbul. Paper presented at the conference "The Rise and Decline of Imperial Leadership", Northwestern University, Evanston, IL.

Zuboff, S. (2009, July 2). The Old Solutions Have Become the New Problems. Business Week, Viewpoint. Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2009-07-02/the-old-solutions-have-become-the-new-problems>

Asad Zaman, MIT'den Matematik alanında lisans (1974), Stanford'dan İstatistik alanında yüksek lisans (1976) ve Ekonomi alanında doktora (1978) derecelerini almıştır. Columbia, Penn., Cal. Tech gibi yüksek sıralamalı uluslararası üniversitelerde ders vermiştir. Şu anda Pakistan Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü'nde Rektör Yardımcısı ve Pakistan Hükümeti'nde Baş Ekonomist Vekili olarak görev yapmaktadır. Daha önce Pakistan'da birçok üst düzey akademik pozisyonda bulunmuştur. Ekonometri ders kitabı olan "İstatistiksel Ekonometri Tekniklerinin Temelleri" (Academic Press, NY, 1996), lisansüstü derslerde yaygın olarak referans olarak kullanılmaktadır. Ayrıca International Econometric Review'in yayın yönetmenidir. Annals of Statistics, Journal of Econometrics, Econometric Theory, Journal of Labor Economics gibi üst düzey dergilerde birçok yayını bulunmaktadır. İslam Ekonomisi alanında geniş kapsamlı yayınları vardır ve bu alanda önde gelen bir otoritedir. Google Scholar'a göre 550'den fazla atfı bulunmaktadır.

E-posta: asadzaman@alum.mit.edu

Eşitsizlik ve yoksulluk sorunlarına İslami bir yaklaşım**Çağın Aslanı**

İslamabad'daki Pakistan Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü Müdür Yardımcısı

مقاربة إسلامية لمشكلك عدم المساواة والفقير**أسد زمان**

نائب مدير، معهد باكستان لاقتصاديات التنمية، إسلام آباد

المستخلص. نقرر في هذه الورقة بأن النظريات وطرق التفكير حول الفقر تغيرت بشكل كبير بسبب «التحول الكبير» في أوروبا الذي أدى إلى خلق مجتمع السوق. وانتشرت هذه النظريات إلى بقية العالم بسبب الغزو العالمي والاستعمار الأوروبي. مجتمع السوق يتطلب سوقاً للعمل، الأمر الذي يسلب إنسانية الناس ويحولهم إلى سلع هذا وغيره من التغيرات في المواقف ذات الصلة تجاه الغنى والفقر هي مصادر الصعوبات الناجمة عن الفقر وعدم المساواة. المقاربة الإسلامية لهاتين المسألتين تتطلب إعادة خلق المجتمع على أساس الكرم والتعاون؛ القيم التي تتناقض مع الجشع والمنافسة، التي هي أساس مجتمعات السوق. نرسم في هذه الورقة نهجاً ثلاثي الأبعاد لحل المشاكل الناشئة عن عدم المساواة والفقر، قائماً على العناصر الروحية والاجتماعية والمؤسسية. وفي كل مجال، توفر مصادر الإسلام والتاريخ الإسلامي توجيهات ووقائع لمقاربة مختلفة جذرياً إزاء هذه المشاكل.